

C.4.1 – Efektīva nacionāla līmeņa kompensāciju modeļa izstrāde bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas efektivitātes uzlabošanai

PĀRSKATS PAR KOMPENSĀCIJU SISTĒMAS PILNVEIDES ALTERNATĪVAJĒM VIRZĪNIEM

REPORT ON ALTERNATIVE SCENARIOS FOR THE NEW COMPENSATION SYSTEM

2025

Saturs

Summary	4
Saīsinājumi	5
Ievads.....	6
Kompensāciju sistēmas pilnveide Eiropas Savienības kontekstā	8
Kompensāciju sistēmas pilnveide Latvijas kontekstā	9
Ietvars kompensāciju sistēmas pilnveidei.....	10
A. Spēkā esošās un praksē īstenotās atbalsta programmas	12
Ilgadējās kompensācijas par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem ĪADT un ML.....	12
Ilgadējie atbalsta maksājumi par zālāju biotopu uzturēšanu	14
Kompensācijas par nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem postījumiem	16
B. Pilotprogrammas.....	18
"Dzīvais mežs" - atbalsta programma bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un veicināšanai privātajos mežos.....	18
"Ziedu pļavas" - atbalsta programma bioloģiski daudzveidīgu zālāju veidošanai privātajās zemēs.....	20
C. Atbalsta programmas izstrādes stadijā.....	22
Atbalsta programma bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošanai	22
D. MK lēmumi par kompensāciju sistēmas turpmāku pilnveidi	22
Bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmas ieviešanas nepieciešamības izvērtēšana	24
E. Citi izvērtējamie atbalsta mehānismi	26
Rezultāt-orientētas pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	26
Vai un kādā pakāpē rezultāt-orientēto pieeju integrēt Latvijas dabas aizsardzības sistēmā?.....	27
Kāda rezultāt-orientētas pieejas formai dot priekšroku?.....	28
Vai un kādā pakāpē zemes īpašnieks iesaistāms dabas daudzveidības rezultātu novērtēšanā?	28
Līgumiskās (brīvprātīgās) pieejas integrēšana Latvijas meža dabas daudzveidības saglabāšanas sistēmā.....	29
Vai un kādā pakāpē līgumisko (brīvprātīgo) pieeju integrēt Latvijas dabas aizsardzības sistēmā?.....	31

Kādaī līgumiskās pieejas formai dot priekšroku?.....	31
Kurās teritorijās līgumisko pieeju izmantot?	32
Vai līgumisko pieeju balstīt darbības vai uz rezultātu orientētos nosacījumos?.....	33
Normatīvā regulējuma un atbalsta mehānismu pārskatīšana ĪADT	33
Vai un kā pārskatāms normatīvais regulējums un atbalsta mehānismi ĪADT?	34
"Drošās ostas" (safe harbor) pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	34
Citi atbalsta mehānismi.....	35

Summary

The Report on alternative scenarios for the new compensation system has been prepared within the LIFE Integrated Project: Optimising the Governance and Management of the Natura 2000 Protected Areas Network in Latvia LIFE19 IPE/LV/000010, Action C.4.1. It explores potential improvements to Latvia's biodiversity compensation mechanisms in protected areas (Natura 2000 network), aiming to support at least 55,000 ha of private forests and 55,000 ha of permanent grasslands. It evaluates existing instruments, pilot programmes developed within the LIFE-IP LatViaNature, and new mechanisms, with the goal of enhancing biodiversity protection, improving cost-efficiency, and increasing landowners' motivation to participate in nature conservation. These efforts align with the EU Biodiversity Strategy for 2030, the EU Forest Strategy, and the newly adopted Nature Restoration Law.

The assessment is structured around five main evaluation criteria: (1) effectiveness for biodiversity goals, (2) landowner motivation, (3) legal compatibility, (4) cost-effectiveness, and (5) administrative feasibility. Colour codes are used in the text as follows: green highlights the strengths of the mechanism, yellow indicates aspects where available information is insufficient to draw full conclusions, and red highlights key challenges related to implementation.

In the report, current and proposed compensation models are analysed. Existing programmes include annual payments for restrictions on forestry in Natura 2000 sites, grassland management subsidies, and compensation for damages by protected animal species. Pilot schemes, such as "Living Forests" and "Blooming Meadows", test result-based and voluntary contractual approaches outside strictly protected territories. Planned measures include land purchase and swap mechanisms, lump-sum payments for forest restrictions, and the development of a biodiversity credit system.

The report stresses the growing importance of result-based and contractual voluntary models (e.g. modelled after Finland's METSO programme). These are viewed as more flexible and motivational, particularly for biologically valuable areas outside Natura 2000. Pilot data suggests these approaches could effectively complement CAP (Common Agricultural Policy) support post-2028.

Partners involved in the Action C.4.1. are the Ministry of Smart Administration and Regional Development, Nature Conservation Agency, Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvian Rural Advisory and Training Centre.

Saīsinājumi

DAP – Dabas aizsardzības pārvalde

ES – Eiropas Savienība

ĪADT – Īpaši aizsargājama dabas teritorija

KLP – ES kopējā lauksaimniecības politika

LAD – Lauku atbalsta dienests

LIFE IP LatViaNature – LIFE integrētais projekts "Natura 2000 aizsargājamo teritoriju pārvaldības un apsaimniekošanas optimizācija" (LIFE19IPE/LV/000010, LIFEIP LatViaNature)

MK – Ministru kabinets

ML – mikroliegums

Natura 2000 – Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju tīklā Natura 2000 iekļauta teritorija

VARAM – Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija

ZM – Zemkopības ministrija

Ievads

Life IP LatViaNature projekta aktivitātē "Efektīva nacionāla līmeņa kompensāciju modeļa izstrāde bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas efektivitātes uzlabošanai" (C.4.1.) tiek analizēti iespējamie uzlabojumi un alternatīvi virzieni, lai pilnveidotu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas atbalsta (kompensāciju) mehānismus.

Izmaiņu mērķis ir nodrošināt efektīvāku atbalstu dabas aizsardzībai vismaz 55 000 ha privātu meža zemju un 55 000 ha bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju, uzlabojot biotopu un sugu aizsardzības stāvokli, kā arī sagatavot priekšlikumus Kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta pasākumiem bioloģiskās daudzveidības jomā pēc 2028. gada. Plānots, ka jaunajā sistēmā dod ievērojamu ieguldījumu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā, palielina izmaksu efektivitāti, samazina sociālekonomisko spiedienu sabiedrībā, motivē zemes īpašniekus aktīvi piedalīties bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā.

Izskatot iespējamus virzienus kompensāciju sistēmas pilnveidei, tiek vērtēti šādi būtiskākie piedāvātā virziena elementi:

- 1) piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai;
- 2) zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā;
- 3) iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā;
- 4) finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte;
- 5) administratīvie aspekti.

Katram no scenārijiem tiek vērtēti riski, izaicinājumi un iespējas, kā arī aplūkota mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā. Tabulu ailes tiek iekrāsotas zaļā, dzeltenā vai sarkanā krāsā, tādējādi izceļot mehānisma pozitīvos aspektus, neskaidros aspektus, kā arī īstenošanas izaicinājumus.

Kompensāciju mehānismu alternatīvu vērtēšanā tiek ņemti vērā arī secinājumi, kas tapuši dažādu LIFE IP LatViaNature projektā veiktu pētījumu ietvaros:

- 1) Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā¹
- 2) Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai: 5 valstu pārskats²
- 3) Atbalsta maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju uzturēšanai³
- 4) Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai⁴
- 5) Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Aptauja zālāju īpašniekiem"⁵

¹ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā. Sistēmas izvērtējums (I daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_a.pdf

² Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai: 5 valstu pārskats (II daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_b.pdf

³ Atbalsta maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju uzturēšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LLKC_C41_Zalaji_29112024.pdf

⁴ Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_Mezikompensacijas_2024.pdf

⁵ Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Aptauja zālāju īpašniekiem". https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A6_2_2022_zalaji_aptaujas-rezultati.pdf

- 6) Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā"⁶
- 7) Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation⁷
- 8) Zālāju īpašnieku vēlme un gatavība iesaistīties uz rezultātu orientētā zālāju agrovides pasākumā⁸
- 9) Pilotprogrammas "Ziedu pļavas" dalībnieku attieksme pret bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu pirms un vienu gadu pēc dalības programmā⁹

Ņemot vērā, ka kompensāciju mehānismu attīstību ietekmē gan Eiropas Savienības dabas aizsardzības politika, gan nacionāla līmeņa politiskie un tiesiskie aspekti, tie ņemti vērā, vērtējot iespējamus virzienus kompensāciju sistēmas pilnveidei. Kopš iepriekšējo ziņojumu un pētījumu sagatavošanas ir veiktas normatīvas izmaiņas, piemēram, nedaudz paaugstinātas maksājumu likmes un atrisināti atsevišķi administratīvie jautājumi. Šajā ziņojumā izmantota jaunākā pieejamā informācija.

LIFE IP LatViaNature projektā turpinās darbs pie Natura 2000 tīkla pārskatīšanas (aktivitāte A.3.¹⁰), un paredzēts, ka šis ziņojums tiks papildināts ar aktuālo informāciju par normatīvā regulējuma (zonu/kategoriju) un atbalsta mehānismu analīzi ĪADT, kā arī citiem jautājumiem, kur pieejama jaunāka informācija vai dati (tostarp bioloģiskās daudzveidības kredītu mehānisma attīstības potenciāls Latvijā).

Ziņojumu sagatavoja LIFE-IP LatViaNature projekta partneri: Dabas aizsardzības pārvalde, Viedās administrācijas un reģionāls attīstības ministrija un Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte.

⁶ Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā". https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A.6.2_2022_mezi_aptaujas-rezultati.pdf

⁷ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. Forest Policy and Economics 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

⁸ Ancāne, M., Rūsiņa, S., Mežgaile, A., Līviņa, A., Galniece, B. 2023. Zālāju īpašnieku vēlme un gatavība iesaistīties uz rezultātu orientētā zālāju agrovides pasākumā. <https://www.silava.lv/images/articles/Latvijas-Vegetacija/2023-33/2023-LatVeg-33-Ancane-et-al.pdf>

⁹ Kleinhofa, I. 2024. Pilotprogrammas "Ziedu pļavas" dalībnieku attieksme pret bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu pirms un vienu gadu pēc dalības programmā. Maģistra darbs. <https://dspace.lu.lv/items/039dd542-3097-43c5-8887-188a6f33ccef>

¹⁰ <https://latvianature.daba.gov.lv/aktivitates/>

Kompensāciju sistēmas pilnveide Eiropas Savienības kontekstā

2020. gadā apstiprināta **ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam**¹¹, kas iezīmē veicamo pasākumu kopu, kas jāīsteno, lai saglabātu un atjaunotu Eiropas Savienības dabas vērtības. Stratēģijā akcentēta gan privāto zemju īpašnieku, gan publisko un privāto investīciju nepieciešamība dabas daudzveidības saglabāšanai.

ES Biodaudzveidības stratēģijas 2030. gadam 2.2.4.punkts paredz, ka *meža platībām, kam ir apsaimniekošanas plāni, būtu jāaptver visi apsaimniekotie publiskie meži un augošs skaits privāto mežu, un būtu jāturpina un tālāk jāattīsta biodaudzveidībai labvēlīga prakse, piemēram, dabai tuvāka mežsaimniecība.*

2021.gadā pieņemta **ES Meža stratēģija 2030. gadam**¹², kurā aktualizēta nepieciešamība attīstīt finansiālus stimulus, kas rosina meža īpašniekus un apsaimniekotājus uzlabot ES mežu kvalitāti un palielināt to platību.

ES Meža stratēģijas 2030. gadam 3.4.punktā norādīts, ka *privātmeža īpašnieki un apsaimniekotāji, īpaši mazas saimniecības, bieži vien iztikas līdzekļu ziņā ir tieši atkarīgi no mežiem un patlaban galvenos ienākumus gūst no koksnes piegādes. Citi labumi, sevišķi ekosistēmu pakalpojumu sniegšana, tiek atalgoti reti vai netiek atalgoti vispār. Tas tā nevar palikt. Meža īpašniekiem un apsaimniekotājiem ir vajadzīgi dzinuli un finansiāli stimuli, lai papildus koksnes un nekoksnes materiāliem un produktiem viņi spētu ar meža aizsardzības un atjaunošanas palīdzību nodrošināt arī ekosistēmu pakalpojumus un palielināt savu mežu izturētspēju, ieviešot klimatam un biodaudzveidībai vislabvēlīgākās meža apsaimniekošanas prakses. (..) Dalībvalstis tiek īpaši mudinātas atkarībā no apstākļiem valstī izveidot meža īpašniekiem un apsaimniekotājiem domātu maksājumu shēmu, kas atalgo ekosistēmu pakalpojumus, tātad ļauj segt izmaksas un negūtos ienākumus, līdzīgi tādām nacionālajām paraugshēmām kā Somijas programma "METSU".*

2024.gadā pieņemta **Dabas atjaunošanas regula**¹³, kas dalībvalstīm nosaka atjaunošanas mērķrādītājus un dažādus pienākumus, t.sk. dalībvalstīm jāievieš atjaunošanas pasākumi, kas vajadzīgi, lai līdz labam stāvoklim uzlabotu Regulas I pielikumā uzskaitīto dzīvotņu veidu teritorijas, kuru stāvoklis nav labs. Līdz 2030.gadam atjaunošanas pasākumi jāievieš vismaz 30% no visu I pielikumā uzskaitīto dzīvotņu veidu kopējās platības, kuras stāvoklis nav labs un kura kvantitatīvi noteikta nacionālajā atjaunošanas plānā.

Dabas atjaunošanas regulas 14.panta 12.punkts paredz, ka dalībvalstis tiecas *veicināt privātu vai publisku atbalsta shēmu ieviešanu to ieinteresēto personu labā, kuras īsteno [regulas] 4. līdz 12. pantā minētos atjaunošanas pasākumus, tostarp zemes īpašnieku un apsaimniekotāju, lauksaimnieku, mežsaimnieku un zvejnieku labā.*

Dabas atjaunošanas regulas preambulas (54) punktā norādīts, ka *dažādus būtiskus ieguvumus biodaudzveidības, ekosistēmu pakalpojumu un ainavas iezīmju aizsardzībā sagādā daudzas ekstensīvās lauksaimniecības prakses, tādas kā precīzā lauksaimniecība, bioloģiskā*

¹¹ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam. Atgriezīsim savā dzīvē dabu. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0380>

¹² Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. Jauna ES Meža stratēģija 2030. gadam. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0572>

¹³ Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) 2024/1991 (2024. gada 24. jūnijs) par dabas atjaunošanu un ar ko groza Regulu (ES) 2022/869. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401991

lauksaimniecība, agroekoloģija, agromežsaimniecība un mazintensīvi ilggadīgie zālāji. Šādas prakses neparedz, ka tiek pārtraukta lauksaimniecības zemes izmantošana, bet drīzāk gan to, ka šāda veida izmantošana tiek pielāgota, lai tas dotu ieguvumu lauksaimniecisko ekosistēmu ilgtermiņa darbībai un produktivitātei. Lai nodrošinātu atjaunošanas sniegtos ilgtermiņa ieguvumus, svarīga nozīme ir finansiāli pievilcīgām finansējuma shēmām, kas paredzētas īpašniekiem, lauksaimniekiem un citiem zemes apsaimniekotājiem, lai tie brīvprātīgi iesaistītos šādās praksēs.

Dabas atjaunošanas regulas preambulas (80) punkts paredz nepieciešamību *veicināt faktisko dabas atjaunošanas pasākumu finansēšanu, izmantojot privāto vai publisko finansējumu, tostarp uz rezultātiem balstītu atbalstu un novatoriskas shēmas, piemēram, oglekļa piesaistījumu sertifikācijas shēmas. Privātās investīcijas varētu stimulēt arī ar publisko investīciju shēmām, tostarp finanšu instrumentiem, subsīdijām un citiem instrumentiem, ar noteikumu, ka tiek ievēroti valsts atbalsta noteikumi.*

2025.gadā Eiropas Komisija ir izstrādājusi ceļvedi **bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmas** attīstībai (Roadmap towards Nature Credits¹⁴), lai veicinātu privātā sektora līdzdalību dabas aizsardzībā un atjaunošanā. Bioloģiskās daudzveidības kredīti var nodrošināt jaunas ieņēmumu iespējas zemes īpašniekiem, vienlaikus sekmējot ES un starptautisko dabas aizsardzības mērķu izpildi.

Plānots, ka līdz 2027.gadam Komisija veiks pasākumus bioloģiskās daudzveidības kredītu tirgus izveidei un stiprināšanai, tostarp novērtēs piedāvājuma un pieprasījuma potenciālu, izstrādās stimulējošus instrumentus un attīstīs starptautisko sadarbību. Lai nodrošinātu sistēmas uzticamību, plānots izstrādāt vienotus kvalitātes kritērijus, pārvaldības principus un neatkarīgus uzraudzības mehānismus. Šim nolūkam tiks izveidota ES ekspertu darba grupa ar plašu iesaistīto pušu pārstāvību. Papildus tiks uzsākti pilotprojekti un nodrošināts sākotnējais publiskais finansējums, tostarp no InvestEU un LIFE programmām.

Kompensāciju sistēmas pilnveide Latvijas kontekstā

Lai meklētu risinājumus zemes īpašnieku iebildumiem pret esošo kompensāciju mehānismu (2024. gada 5. martā notika mežsaimnieku un lauksaimnieku protesti), 2024. gada 28. martā ar VARAM rīkojumu izveidota valsts institūciju un sociālo partneru darba grupa par priekšlikumiem kompensāciju sistēmas uzlabošanai. Sagatavotie priekšlikumi izstrādāti un apspriesti darba grupā un iekļauti informatīvajā ziņojumā "Par priekšlikumiem kompensāciju nodrošināšanai par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās un iespējamajiem finanšu avotiem kompensāciju segšanai"¹⁵.

Ministru kabinets 15.10.2024. sēdē (protokols Nr. 44, 38. §) izskatīja informatīvajā ziņojumā iekļautos priekšlikumus kompensāciju pilnveidošanai esošajā normatīvajā ietvarā, kā arī priekšlikumus tālākai rīcībai jaunu kompensācijas veidu noteikšanai. Balstoties uz informatīvo ziņojumu, ar MK protokollēmumu tika uzdots:

¹⁴ <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/43/oj/?locale=LV>

¹⁵ Informatīvais ziņojums "Par priekšlikumiem kompensāciju nodrošināšanai par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās un iespējamajiem finanšu avotiem kompensāciju segšanai". https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/ae72c4b0-0d85-4a6f-a76e-4f33d21026c1

2. VARAM līdz 2025. gada 1. septembrim sagatavot un noteiktā kārtībā iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā grozījumus likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās", kuros noteikt jaunus kompensāciju veidus un precizētās likmes saskaņā ar informatīvajā ziņojumā noteiktajiem nosacījumiem, ņemot vērā Ministru kabineta 2024. gada 19. septembra sēdes protokollēmumā (prot. Nr. 38 2. §) noteikto.

3. VARAM sadarbībā ar ZM līdz 2025. gada 1. martam izvērtēt privātā īpašumā esošās zemes dabas rezervātos, dabas liegumos vai citu īpaši aizsargājamo dabas teritoriju dabas rezervāta, stingrā režīma, regulējamā režīma vai dabas lieguma zonās ar mērķi valsts zemes konsolidācijai, kā vienu no kompensācijas veidiem īpašniekiem piedāvājot veikt zemes atpirkšanu.

4. VARAM sadarbībā ar FM un ZM līdz 2025. gada 1. septembrim izstrādāt zemes maiņas mehānismu, tai skaitā kritērijus zemes maiņas piemērošanai (kādos gadījumos, iesaistītās institūcijas un citi nosacījumi), un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā attiecīgu normatīvā akta projektu (projektus).

5. VARAM sadarbībā ar ZM izstrādāt mežaudzes vērtības kompensācijas vienreizēja maksājuma veidā aprēķināšanas metodiku un izmaksāšanas algoritmu.

6. VARAM sadarbībā ar KEM un ZM izvērtēt iespēju izstrādāt atbalsta programmu zemes īpašniekiem, veicinot zemes īpašnieku iesaisti bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā un klimata mērķu sasniegšanā.

7. ZM izvērtēt nepieciešamību sagatavot grozījumus normatīvajos aktos, lai akciju sabiedrība "Latvijas valsts meži" varētu īstenot zemes atpirkšanu kā kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem atbilstoši šajā informatīvajā ziņojumā noteiktajiem nosacījumiem un ar akcionāra lēmumu šiem mērķiem pieejamo finansējuma apjomu.

8. VARAM sadarbībā ar ZM un FM izvērtēt nepieciešamību izstrādāt kompensācijas tirgus mehānismu par bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmu.

2025. gada jūnijā VARAM sagatavojusi priekšlikumus grozījumiem likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās", ietverot zemes atpirkšanas, zemes maiņas un vienreizēja maksājuma par mežaudzi mehānismu attīstību.

Iepriekš minētie jaunie ES politikas dokumenti un MK pieņemtie lēmumi būtiski ietekmē turpmāko ietvaru kompensāciju sistēmas pilnveidei.

Ietvars kompensāciju sistēmas pilnveidei

Sagatavojot alternatīvos priekšlikumus kompensāciju sistēmas pilnveidei, ņemts vērā šāds kompensāciju mehānismu attīstības ietvars (sk. arī 1. tabulu):

- a) praksē īstenotās atbalsta programmas;
- b) pilotprogrammas, kuras iespējams izvērst plašākā mērogā;
- c) atbalsta programmas izstrādes stadijā (sagatavoti normatīvo aktu projekti);
- d) Ministru kabineta lēmumi par kompensāciju sistēmas turpmāku pilnveidi;
- e) citi izvērtējamie atbalsta mehānismi un to ieviešanas risinājumu dažādība.

1.tabula. Ietvars kompensāciju sistēmas pilnveidei

A Praksē īstenotās atbalsta programmas	1. Ikgadējās kompensācijas par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem ĪADT un ML ¹⁶¹⁷
	2. Ikgadējie atbalsta maksājumi par zālāju biotopu uzturēšanu ¹⁸
	3. Kompensācijas par nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem postījumiem ¹⁹
B Pilotprogrammas	1. "Dzīvais mežs" - atbalsta programma bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un veicināšanai privātajos mežos ²⁰
	2. "Ziedu pļavas" - atbalsta programma bioloģiski daudzveidīgu zālāju veidošanai privātajās zemēs ²¹
C Atbalsta programmas izstrādes stadijā	1. Atbalsta programma bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošanai ²²
D MK lēmumi par kompensāciju sistēmas turpmāku pilnveidi ²³	1. Zemes atpirkšanas mehānisma attīstība
	2. Zemes maiņas mehānisma izstrāde
	3. Vienreizējās kompensācijas mehānisma izstrāde saistībā ar mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem
	4. Bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmas ieviešanas nepieciešamības izvērtēšana
E Citi izvērtējamie atbalsta mehānismi	1. Rezultāt-orientētas pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā
	2. Līgumiskās (brīvprātīgās) pieejas integrēšana Latvijas meža daudzveidības saglabāšanas sistēmā
	3. "Drošās ostas" (<i>safe harbor</i>) pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā
	4. Citi atbalsta instrumenti

¹⁶ MK 18.04.2023. noteikumi Nr.197 "Atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai platībatkarīgo un dzīvniekatkarīgo saistību īstenošanai", intervence "Natura 2000 maksājums mežiem". <https://likumi.lv/ta/id/341263-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-eiropas-lauksaimniecibas-fonda-lauku-attistibai-platibatkarigo-un-dzivniekatkarigo-saistibu>

¹⁷ MK 17.09.2013. noteikumi Nr.891 "Noteikumi par saimnieciskās darbības ierobežojumiem, par kuriem pienākas kompensācija, tās izmaksas nosacījumiem, kārtību un apmēru". <https://likumi.lv/doc.php?id=260422>

¹⁸ MK 18.04.2023. noteikumi Nr.197 "Atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai platībatkarīgo un dzīvniekatkarīgo saistību īstenošanai", intervence "Zālāju biotopu apsaimniekošana". <https://likumi.lv/ta/id/341263-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-eiropas-lauksaimniecibas-fonda-lauku-attistibai-platibatkarigo-un-dzivniekatkarigo-saistibu>

¹⁹ MK 18.02.2021. noteikumi Nr.114 "Kārtība, kādā zemes īpašniekiem vai lietotājiem nosakāmi to zaudējumu apmēri, kas saistīti ar īpaši aizsargājamo nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem būtiskiem postījumiem, un minimālās aizsardzības pasākumu prasības postījumu novēršanai". <https://likumi.lv/ta/id/321153-kartiba-kada-zemes-ipasniekiem-vai-lietotajiem-nosakami-to-zaudejumu-apmeri-kas-saistiti-ar-ipasi-aizsargajamo-nemedijamo-sugu-...>

²⁰ Dzīvais mežs. <https://latvianature.daba.gov.lv/dzivais-mezs/>

²¹ Ziedu pļavas. <https://latvianature.daba.gov.lv/ziedu-plavas/>

²² Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai intervencē "Bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošana". https://tapportals.mk.gov.lv/public_participation/777903c0-60ad-49f7-b198-413a76bfd1b2

²³ Informatīvais ziņojums "Par priekšlikumiem kompensāciju nodrošināšanai par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās un iespējamajiem finanšu avotiem kompensāciju segšanai". https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/ae72c4b0-0d85-4a6f-a76e-4f33d21026c1

A. Spēkā esošās un praksē īstenotās atbalsta programmas

Ikgadējās kompensācijas par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem ĪADT un ML

Kompensāciju piešķiršanas kārtību reglamentē MK 18.04.2023. noteikumi Nr.197²⁴. Tie paredz, ka ikgadējs atbalsts pienākas privāto mežu īpašniekiem, kuru meža zemes (izņemot purvu) platība atrodas Natura 2000 teritorijā vai kurā noteikts mikroliegums.

Atbalsta apmērs par vienu atbalsttiesīgās platības hektāru ir:

- 196 euro – par mežsaimnieciskās darbības, galvenās cirtes un kopšanas cirtes aizliegumu;
- 145 euro – par galvenās cirtes aizliegumu;
- 52 euro – par kailcirtes aizliegumu.

Šī atbalsta programma apstiprināta laika posmam līdz 2027. gadam. Programmu administrē LAD.

Natura 2000 teritorijās privātpersonām pieder 158 487 ha meža zemju. No tām 74 631 (47%) mežsaimnieciskā darbība ir ierobežota vai aizliegta. Kailcirtes aizliegums noteikts 29%, galvenās cirtes aizliegums 5%, galvenās cirtes un kopšanas cirtes aizliegums 8%, bet mežsaimnieciskās darbības aizliegums noteikts 5% no privāto meža zemju platības Natura 2000 teritorijās. Mikroliegumi meža zemēs valstī kopā aizņem 49 007 ha (galvenokārt valstij piederošajās zemēs). Privātpersonām piederošajās meža zemēs mikroliegumu kopplatība ir 5 572 ha jeb 11% no mikroliegumu kopplatības valstī.²⁵

LAD 2022. gadā veicis kompensāciju maksājumus 4,7 miljonu euro apmērā par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem 49 779 ha platībā. Konstatēts, ka par 33% (24 852 ha) no privāto mežu platībām, kurās ir noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, nav saņemti kompensāciju maksājumi. No teritorijām, par kurām veikti kompensāciju maksājumi (kompensētās platības) lielāko īpatsvaru veido kailciršu aizliegums (56%; 27 693 ha). Tam seko galvenās cirtes un kopšanas cirtes aizliegums (23%; 11 443 ha), mežsaimnieciskās darbības aizliegums (18%; 8 948 ha), un galvenās cirtes aizliegums (3%; 1 695 ha).

Konstatēts, ka par 63% no mikroliegumu kopplatības privātajos mežos to īpašnieki ir saņēmuši kompensāciju maksājumus.²⁶

Līdzšinēji tiesu praksē nav konstatētas būtiskas ikgadējo kompensāciju nepilnības, tomēr aptaujas rāda, ka būtiska daļa mežu īpašnieku nav apmierināti ar saimnieciskās darbības ierobežojumu noteikšanas kārtību, apmēru, kā arī pieejamo kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem apmēru. Vispārīgi vērtējams, ka bioloģiskā daudzveidība atbalstītajās meža platībās kopumā ir saglabāta. Ārpus ĪADT un mikroliegumiem ES nozīmes meža biotopi privātajos mežos aizņem 42 455 ha platību (2021.gada dati), kuru saglabāšanai nav pieejami atbalsta mehānismi. Šī un

²⁴ 2023. gada 18. aprīļa Ministru kabineta noteikumi Nr. 197 "Atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai platībatkarīgo un dzīvniekatkarīgo saistību īstenošanai" <https://likumi.lv/ta/id/341263-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-eiropas-lauksaimniecibas-fonda-lauku-attistibai-platibatkarigo-un-dzivniekatkarigo-saistibu>

²⁵ Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_MeziKompensācijas_2024.pdf

²⁶ Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_MeziKompensācijas_2024.pdf

plašāka informācija par ikgadējām kompensācijām pieejama pārskatā “Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā” (sk. I nodaļu).²⁷

Galvenie izaicinājumi saistībā ar ikgadējo kompensāciju pieeju norādīti pārskatā “Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai”²⁸

Zemes īpašnieku attieksme pret ikgadējo kompensāciju mehānismu atspoguļota pārskatā “Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā”²⁹ un “Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation”³⁰.

Turpmāk tekstā izmantoto iekrāsojumu skaidrojums:

Zaļš	Izcelti mehānisma pozitīvie aspekti
Dzeltenš	Norādīti aspekti, par kuriem trūkst informācijas, lai izdarītu pilnvērtīgus secinājumus
Sarkans	Izcelti mehānisma ieviešanas galvenie izaicinājumi

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Atbalsta mehānisms sasaistīts ar ĪADT un ML noteikto saimnieciskās darbības ierobežojumu saturu. Ņemot vērā, ka dabas daudzveidības monitorings šai programmai netiek sistēmiski veikts, nav iespējams pilnvērtīgi novērtēt mehānisma efektivitāti.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	80% no aptaujātajiem kompensāciju saņēmējiem nav apmierināti ar kompensāciju apmēru ³¹ . Saimnieki nav īpaši motivēti uzlabot dabas daudzveidību savā mežā, jo no tā nav atkarīgs saņemtā atbalsta apmērs. Īpašniekiem kopumā zema uzticība valsts vides institūcijām un dabas daudzveidības palielināšanās mežā drīzāk tiek uztverts kā risks jaunu ierobežojumu noteikšanā nevis iespēju dzīvot labvēlīgā vidē. Pieeja īpaši neizdevīga saimniekiem, kuriem pieder ciršanas vecumu sasnieguši meži, jo tajos uzkrāto vērtību saimnieks var saņemt tikai ilgstošā periodā (piemēram, 80 gadu laikā) pretstatā tūlītējiem ienākumiem, kurus iespējams gūt veicot mežsaimniecisko darbību.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Spēkā esoša programma, kas iekļaujas Latvijas normatīvo aktu sistēmā.
Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Līdzšinējā pieeja ļāvusi būtisku finansējuma daļu segt no ES fondu līdzekļiem (KLP). Ikgadējo maksājumu pieeja salīdzinoši viegli administrējama un valstij neprasa lielus sākotnējos ieguldījumus. Vairumam meža īpašnieku ikgadējo maksājumu pieeja (atbalsta maksājumu apmērs) šķiet finansiāli nepamatota, jo tā pienācīgi nekompensē mežsaimnieciskās darbības ierobežojumu rezultātā radušos zaudējumus it īpaši gadījumā, ja mežaudze jau ir sasniegusi ciršanas vecumu.

²⁷ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā. Sistēmas izvērtējums (I daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_a.pdf

²⁸ Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_MeziKompensācijas_2024.pdf

²⁹ Ziņojums par aptaujas rezultātiem “Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā”. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A.6.2_2022_mezi_aptaujas-rezultati.pdf

³⁰ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. Forest Policy and Economics 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

³¹ Ziņojums par aptaujas rezultātiem “Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā”. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A.6.2_2022_mezi_aptaujas-rezultati.pdf

Administratīvie aspekti	Ikgadējo maksājumu pieeja ir salīdzinoši viegli administrējama, jo balstās vidējo izmaksu pieejā un nav nepieciešama individualizēta pieeja maksājumu aprēķināšanā.
Riski un izaicinājumi	Šī pieeja pilnvērtīgi nemotivē saimniekus uzturēt un palielināt bioloģisko daudzveidību savā īpašumā, jo atbalsts ir saistīts ar darbību nevis rezultātu. Ņemot vērā, ka dabas daudzveidības monitorings pilnvērtīgi netiek veikts, augsts risks, ka publiskais finansējums nesasniedz to mērķi, kam tas paredzēts. Par 33% no privāto mežu platībām, kurās ir noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, nav saņemti kompensāciju maksājumi. Lai uzlabotu motivējošo mehānismu efektivitāti un veicinātu privāto zemju īpašnieku motivāciju līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā, nepieciešams papildus pētīt, kādi ir būtiskākie iemesli kompensāciju nesaņemšanai Natura 2000 teritorijās un mikroliegumos ³² .
Iespējas	Iespējams pārskatīt atbalsttiesīgo platību nosacījumus, maksājumus fokusējot uz bioloģiski augstvērtīgākajiem mežiem un izslēdzot no saņēmēju loka platības, kurās atbalsta mehānisms nav saskaņots ar nepieciešamo apsaimniekošanas režīmu (piemēram, zālāju biotopu apsaimniekošanu). Apsverama iespēja maksājumu apmēru individualizēt, ņemot vērā Meža valsts reģistra datus par mežaudžu koku sugu sastāvu un bonitāti, tādā veidā nodrošinot precīzāku atbalsta likmju aprēķinu.
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	Mehānisms apstiprināts līdz 2027.gadam. Turpmāka darbība atkarīga no jaunā KLP (2028.g.+) ietvara. Ikgadējo maksājumu pieeja saglabājama kā viens no atbalsta veidiem arī turpmāk.

Ikgadējie atbalsta maksājumi par zālāju biotopu uzturēšanu

Atbalsta maksājumu piešķiršanas kārtību reglamentē MK 18.04.2023. noteikumi Nr.197³³. Tie paredz, ka ikgadējs atbalsts pienākas privāto zālāju apsaimniekotājiem, kuru zālajos reģistrēti Eiropas Savienības nozīmes zālāju biotopi un putnu dzīvotnes (intervence "Zālāju biotopu apsaimniekošana").

Atbalsta apmērs par vienu atbalsttiesīgās platības hektāru ir:

- 90 euro – par 0. klases zālāju;
- 140 euro – par 1. klases ražības zālāju;
- 180 euro – par 2. klases ražības zālāju;
- 250 euro – par 3. klases ražības zālāju;
- 400 euro – par 4. klases ražības zālāju;
- 130 euro – par 5. klases putnu dzīvotni;
- 150 euro – par 6. klases ķikuta dzīvotni.

Šī atbalsta programma apstiprināta laika posmam līdz 2027. gadam. Programmu administrē LAD.

³² Kompensējošo maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu mežaudžu saglabāšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_MeziKompensācijas_2024.pdf

³³ MK 18.04.2023. noteikumi Nr.197 "Atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai platībatkarīgo un dzīvniekatkarīgo saistību īstenošanai", intervence "Zālāju biotopu apsaimniekošana". <https://likumi.lv/ta/id/341263-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-eiropas-lauksaimniecibas-fonda-lauku-attistibai-platibatkarigo-un-dzivniekatkarigo-saistibu>

Plašāka informācija par ikgadējam kompensācijām pieejama pārskatā "Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā"³⁴ (sk. II nodaļu).

Galvenie izaicinājumi saistībā ar ikgadējo kompensāciju pieeju norādīti pārskatā "Atbalsta maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju uzturēšanai"³⁵.

Zālāju īpašnieku viedoklis par ilggadīgo zālāju apsaimniekošanu, kā arī nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem bioloģiski vērtīgu zālāju saglabāšanai Latvijā atspoguļots pārskatā par zālāju apsaimniekotāju aptaujas rezultātiem³⁶.

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Atbalsts tiek sasaistīts ar veikto darbību (pienākums ekstensīvi noganīt platību vai vismaz vienu reizi sezonā nopļaut platību, kā arī savākt nopļauto sienu, līdz kārtējā gada 15.septembrim) nevis sasniegto rezultātu (bioloģisko daudzveidību zālājā). Līdz ar to saimnieks nav motivēts pielāgot savu saimniekošanu, lai zālājs kļūtu dabiskāks, bet formāli izpildīt minimālos apsaimniekošanas nosacījumus, kas, savukārt, nav pietiekami, lai sasniegtu dabas aizsardzības mērķus. Kopumā esošais KLP atbalsts ir devis ieguldījumu aizsargājamo zālāju stāvokļa uzturēšanā (lai tas nepasliktinātos), taču nav devis būtiskus uzlabojumus. ³⁷ BDUZ monitoringa programma Latvijā līdz šim nav ieviesta, līdz ar to nav iespējams precīzi novērtēt dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanu.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Zālāja apsaimniekotājiem maza motivācija veikt adaptīvu zālāju apsaimniekošanu, jo atbalsts sasaistīts ar darbību nevis rezultātu.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Spēkā esoša programma, kas iekļaujas Latvijas normatīvo aktu sistēmā.
Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Līdzšinējā pieeja ļāvusi būtisku finansējuma daļu segt no ES fondu līdzekļiem (KLP). Liels pamesto zālāju īpatsvars liecina, ka esošās atbalsta likmes ir nesamērīgi mazais, lai motivētu zālāju īpašniekus veikt nepieciešamos apsaimniekošanas pasākumus. Jautājums skatāms kopējā KLP finansējuma sadales kontekstā, kur zālāju biotopu saglabāšanai atvēlēta niecīga daļa līdzekļu. Vienlaikus secināms, ka piešķirtais finansējums palīdz bremsēt bioloģiski vērtīgo zālāju vēl straujāku izzušanu Latvijā.
Administratīvie aspekti	Ikgadējo maksājumu pieeja ir salīdzinoši viegli administrējama, ņemot vērā, ka nav nepieciešama individualizēta pieeja maksājumu aprēķināšanā.
Riski un izaicinājumi	Esošā atbalsta pieeja pietiekami nemotivē zālāju īpašniekus saglabāt un atjaunot bioloģiski vērtīgus zālājus ārpus lauku blokiem, jo ar to saistītās izmaksas būtiski pārsniedz esošās atbalsta likmes. BDUZ maksājumu nesaņemšana ir indikators, kas ar augstu varbūtību var liecināt, ka BVZ netiek pienācīgi apsaimniekots. BDUZ maksājumi 2014.-2023.g. nav saņemti par vismaz 17% (11 787 ha) no BVZ 2024.gada platībām (68 563 ha). Lielākā daļa (72%) no BDUZ maksājumus nesaņēmušajiem BVZ atrodas ārpus lauku blokiem. Lielākā daļa (74%) no BDUZ maksājumus nesaņēmušajiem BVZ atrodas ārpus Natura 2000 teritorijām. ³⁸ Zālāju īpašniekiem nav pieejams efektīvs bezmaksas konsultatīvais atbalsts, kas nepieciešams, lai saimnieks varētu veikt adaptīvu zālāju apsaimniekošanu.

³⁴ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā. Sistēmas izvērtējums (I daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_a.pdf

³⁵ Atbalsta maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju uzturēšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LLKC_C41_Zalaji_29112024.pdf

³⁶ Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Aptauja zālāju īpašniekiem". https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A6_2_2022_zalaji_aptaujas-rezultati.pdf

³⁷ Ilggadīgo zālāju botāniskās daudzveidības novērtējums: aizsargājamo zālāju biotopu stāvokļa izmaiņas starp diviem KLP periodiem https://www.arei.lv/sites/arei/files/files/lapas/Zalaju_botaniska_daudzveidiba_KLP_periodos_2023%283%29.pdf

³⁸ Atbalsta maksājumu sistēmas izvērtējums bioloģiski vērtīgu un ilggadīgu zālāju uzturēšanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LLKC_C41_Zalaji_29112024.pdf

Iespējas	Iespējas būtiski atjaunot bioloģiski vērtīgo zālāju platības, sniedzot būtiskāku atbalstu zālāju atjaunošanai ārpus lauku blokiem.
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	Mehānisms apstiprināts līdz 2027.gadam. Turpmāka darbība atkarīga no jaunā KLP (2028.g.+) ietvara. Ikgadējo maksājumu pieeja papildināma, ieviešot pastāvīgu rezultāt-orientētu atbalsta programmu, kas vērsta uz ilggadīgo zālāju dabas daudzveidības uzlabošanu. Attīstot atbalsta mehānismus, ņemamas vērā reģionālas iezīmes ³⁹ saistībā ar bioloģiski vērtīgu zālāju pārāk intensīvu izmantošanu vai apsaimniekošanas pārtraukšanu, t.sk. ņemot vērā atrašanās Natura 2000 tīklā faktoru ⁴⁰ .

Kompensācijas par nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem postījumiem

Kompensāciju piešķiršanas kārtību reglamentē MK 18.02.2021. noteikumi Nr. 114⁴¹. Tie paredz kompensēt postījumus, kas nodarīti augkopības, akvakultūras, lopkopības un biškopības nozarēs. Kompensācijas izmaksā no valsts budžeta līdzekļiem pēc tam, kad konstatēts, ka postījumus nodarījuši īpaši aizsargājamo nemedījamo sugu vai migrējošo sugu dzīvnieki, nodarītie postījumi ir būtiski (nodarīto zaudējumu apmērs pārsniedz vienas valstī noteiktās minimālās mēnešalgas apmēru); un zemes īpašnieks vai lietotājs postījumu vietā ir veicis šajos noteikumos minētos aizsardzības pasākumus postījumu novēršanai. Kompensācijas apmērs nepārsniedz 80 procentus no aprēķinātā zaudējumu apmēra.

Akvakultūrā zaudējumus kompensē, ja tos nodarījuši gārņi (zivju gārnis (*Ardea cinerea*) vai lielais baltais gārnis (*Egretta alba*)), ķīri (lielais ķīris (*Larus ridibundus*) vai mazais ķīris (*Larus minutus*)), jūras krauklis (*Phalacrocorax carbo*), zivju ērglis (*Pandion haliaetus*), jūras ērglis (*Haliaeetus albicilla*) – un ūdrs (*Lutra lutra*).

Laika posmā no 2016.gada līdz 2020.gadam kompensāciju izmaksas kārtību reglamentēja MK 07.06.2016. noteikumi Nr.353⁴².

Ar MK noteikumiem Nr.114 tika ieviestas šādas galvenās izmaiņas⁴³:

1. Mainīta akvakultūrai nodarīto postījumu apmēra aprēķināšanas formulu, kas balstās uz atsevišķu putnu sugu konstatēto īpatņu skaitu dīķos visas sezonas griezumā. Tiek noteikts,

³⁹ Rūsiņa, S., Lakovskis, P., Ieviņa, L. 2024. Semi-natural grassland abandonment in relation to agricultural land management under Common Agricultural Policy in boreonemoral Europe. *Agronomy Research* 22(1), 253-273. <https://agronomy.emu.ee/wp-content/uploads/2024/05/253-273-Ru%CC%84sin%CC%A7a.pdf>

⁴⁰ Rūsiņa, S., Vācere, G., Lakovskis, P., Ieviņa, L. 2023. Changes in semi-natural grassland distribution in relation to CAP 2014-2020 area-based payments in Latvia. *Research for Rural Development*, 38: 16-22. Latvia University of Life Sciences and Technologies, Jelgava. https://lbtufb.lbtu.lv/conference/Research-for-Rural-Development/2023/LBTU_LatviaResRuralDev_29th_2023-16-22.pdf

⁴¹ MK 18.02.2021. noteikumi Nr. 114 "Kārtība, kādā zemes īpašniekiem vai lietotājiem nosakāmi to zaudējumu apmēri, kas saistīti ar īpaši aizsargājamo nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem būtiskiem postījumiem, un minimālās aizsardzības pasākumu prasības postījumu novēršanai". <https://likumi.lv/ta/id/321153-kartiba-kada-zemes-ipasniekiem-vai-lietotajiem-nosakami-to-zaudejumu-apmeri-kas-saistiti-ar-ipasi-aizsargajamo-nemedijamo-sugu-un-migrejoso-sugu-dzivnieku-nodaritajiem-butiskiem-postijumiem-un-minimalas-aizsardzibas-pasakumu-prasibas-postijumu-noveršanai>

⁴² MK 07.06.2016. noteikumi Nr.353 "Kārtība, kādā zemes īpašniekiem vai lietotājiem nosakāmi to zaudējumu apmēri, kas saistīti ar īpaši aizsargājamo nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarītajiem būtiskiem postījumiem, un minimālās aizsardzības pasākumu prasības postījumu novēršanai". <https://likumi.lv/ta/id/282681-kartiba-kada-zemes-ipasniekiem-vai-lietotajiem-nosakami-to-zaudejumu-apmeri-kas-saistiti-ar-ipasi-aizsargajamo-nemedijamo-sugu-...>

⁴³ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā. Sistēmas izvērtējums (I daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_a.pdf

ka divas reizes mēnesī noteiktos datumos jāveic putnu uzskaitē, tādējādi nosakot zaudējumu apmēru mēnesī. Summējot katra mēneša zaudējumu apmēru, tiek aprēķināts kompensācijas apmērs gada griezumā. Aprēķina formula objektīvāk atspoguļo faktiskos zaudējumus dabā, jo ņem vērā konstatēto īpatņu skaitu attiecīgajās uzskaites dienās, zivju patēriņu kilogramos dienā vienam īpatnim (atkarībā no putna sugas), zivs vidējo pašizmaksu (euro/kg);

2. Atcelts nosacījums par *de minimis* piemērošanu saskaņā ar regulu Nr.717/2014, valsts atbalsta piešķiršanu saskaņojot ar Eiropas Komisiju;
3. Noteikts, ka akvakultūras saimniecības īpašnieks tiek iesaistīts zivjēdāju putnu uzskaitē, sniedzot noteiktas atskaites;
4. Noteikts, ka zaudējumi tiek segti tikai akvakultūras saimniecībām, kas nodarbojas ar saimniecisko darbību peļņas gūšanai. Kompensācijas pretendents jābūt Pārtikas un veterinārajā dienestā atzītam uzņēmumam, tam ir jāiesniedz DAP darījumu apliecinājoši dokumenti par gūtajiem ienākumiem no zivju realizācijas. Izmaksājamās kompensācijas apmērs nedrīkst pārsniegt akvakultūras nozares uzņēmuma ieņēmumus no saimnieciskās darbības akvakultūras jomā iepriekšējā taksācijas periodā, tādējādi nodrošināt, ka akvakultūras uzņēmuma pamatienākumi ir no gūtās peļņas realizējot produkciju nevis valsts izmaksāta kompensācija par gūtajiem zaudējumiem;
5. Reglamentēts, kuras no LLKC aprēķinātajām bruto izmaksu vērtībām izmantojamas augkopībai, lopkopībai un biškopībai nodarīto zaudējumu apmēra aprēķināšanai;
6. Noteikts, ka par biškopībai nodarītajiem postījumiem papildus tiek izmaksāta kompensācija postīto bišu stropu remonta izmaksām;
7. Noteikts, ka kompensācijas apmērs nedrīkst pārsniegt 80% no aprēķinātā zaudējumu apmēra.

DAP 2023. gadā kompensācijās par nemedījamo dzīvnieku nodarīto kaitējumu sējumu platībās, zivju dīķos un bišu dravās kompensācijās izmaksājusi 830 tūkstošus eiro⁴⁴. Augkopībā pieņemti 11 lēmumi un kompensācijās izmaksāts 131 tūkstotis eiro. Par akvakultūrai nodarīto kaitējumu saņemti 22 pieteikumi, kompensācijas apmērs – 687 tūkstoši eiro. Par lāču postījumiem bišu dravās DAP saņēma 12 pieteikumus un kompensācijās izmaksāja 13 tūkstošus eiro.

Kopumā īpaši aizsargājamo nemedījamo sugu un migrējošo sugu dzīvnieku nodarīto postījumu kompensēšanai laika posmā no 2017. līdz 2021. gadam izmaksāti vairāk nekā 3,3 miljoni eiro. Ziņojumos secināts, ka kompensācijas par aizsargājamo nemedījamo un migrējošo sugu nodarītajiem postījumiem nemotivē zemes īpašniekus pielietot efektīvus aizsardzības pasākumus, lai novērstu postījumus un samazinātu zaudējumus. Zaudējumu aprēķināšana ir diezgan aptuvena un neatspoguļo patieso zaudējumu apmēru.⁴⁵

⁴⁴ Lauksaimniekiem kompensācijās par nemedījamo dzīvnieku nodarīto kaitējumu izmaksāti vairāk nekā 830 tūkstoši eiro. <https://www.varam.gov.lv/lv/jaunums/lauksaimniekiem-kompensacijas-par-nemedijamo-dzivnieku-nodarito-kaitejumu-izmaksati-vairak-neka-830-tukstosi-eiro>

⁴⁵ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai Latvijā. Sistēmas izvērtējums (I daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_a.pdf

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Kompensāciju pieejamība veicina pozitīvāku zemes īpašnieku attieksmi pret īpaši aizsargājamo un nemedījamo dzīvnieku klātbūtni īpašumā. Vienlaikus nav pieejami dati par šī mehānisma faktisko pienesumu dabas vērtību saglabāšanā.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Kompensācijas pieejamība samazina riskus, kas saistīti ar aizsargājamo un nemedījamo sugu nelikumīgu nonāvēšanu, ņemot vērā, ka zaudējumi lielā mērā tiek atlīdzināti.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Spēkā esoša programma, kas iekļaujas Latvijas normatīvo aktu sistēmā.
Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Trūkst pētījumi par mehānisma finansiālo efektivitāti. Iespējams, labāku efektivitāti būtu iespējams panākt ieguldot līdzekļus preventīvos pasākumos (tehnoloģiski risinājumi), fokusējoties uz zaudējumu apmēra samazināšanu nevis to kompensēšanu.
Administratīvie aspekti	Programmas administrēšanu sarežģīt apstākļi, ka zaudējumu novērtēšanu veic komisija, kas sastāv no vismaz trīs dažādu institūciju pārstāvjiem. Otrkārt, administrēšanas procesā nepieciešams izvērtēt atbilstību daudziem administratīvajiem kritērijiem, piemēram, iepriekšējā gada ieņēmumu apjoma, u.c. Līdz ar to programma administrēšana prasa salīdzinoši lielu administratīvo kapacitāti.
Riski un izaicinājumi	Saimnieki nav pietiekami motivēti samazināt zaudējumu apmēru, jo tie tiek kompensēti. Nav iespējams precīzi novērtēt faktisko zaudējumu apmēru, līdz ar to ir risks veikt nesamērīgi lielu (mazu) samaksu.
Iespējas	Iespējas pilnveidot zemes īpašnieku atbalsta sistēmas, fokusējoties vairāk uz preventīvām darbībām zaudējumu ierobežošanā nevis to kompensēšanā.
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	VARAM izstrādā jaunu MK noteikumu projektu "Īpaši aizsargājamo sugu dzīvnieku nodarīto būtisko postījumu radīto zaudējumu noteikšanas kārtība" (24-TA-2909 ⁴⁶), jo atbalsts akvakultūrai tiek plānots Zemkopības ministrijas atbalsta programmā, precizēti atbalsta nosacījumi, tajā skaitā mazinot administratīvo slogu pieteikumu iesniedzējiem. Augkopībai, lopkopībai un biškopībai plānotie jaunie valsts atbalsta nosacījumi tiks saskaņoti ar Eiropas Komisiju.

B. Pilotprogrammas

“Dzīvais mežs” - atbalsta programma bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un veicināšanai privātajos mežos

“Dzīvais mežs” ir pilotprogramma bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un veicināšanai privātajos mežos. Programma konsultatīvi un finansiāli atbalsta privāto mežu īpašniekus, kuri savos mežos apņemas ievērot augstāku dabas daudzveidības saglabāšanas standartu, nekā to paredz normatīvie akti.

Dalība programmā “Dzīvais mežs” ir brīvprātīga. Ar meža īpašnieku tiek noslēgta vienošanās uz četriem gadiem (2023. – 2026.g.) par bioloģiskās daudzveidības veicināšanas pasākumiem un to īstenošanai paredzēto atbalstu. Programmu koordinē DAP.

⁴⁶ Īpaši aizsargājamo sugu dzīvnieku nodarīto būtisko postījumu radīto zaudējumu noteikšanas kārtība. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/40fb20eb-e464-4a8c-8fbb-83fec8e4815c

2025.gadā programmā darbojas 70 saimniecības ar kopējo platību 365 ha. Programmā uzņemti meži, kas atrodas ārpus ĪADT un ML (mežaudzes, kuru valdošās sugas vidējais caurmērs sasniedzis 25 cm).

Programmas dalībnieki uzņemti trīs apakšprogrammās: “Biotopu saglabāšana”; “Biotopu veidošana” un “Dabai draudzīga mežsaimniecība”. Katrai no tām ir savs uzdevums.

Biotopu saglabāšanas apakšprogrammā saimniekiem galvenais uzdevums ir uzturēt tās dabas vērtības, kas mežā laika gaitā ir izveidojušās. Koksnes ieguve saimnieciskos nolūkos nav paredzēta.

Biotopu veidošanas apakšprogrammā saimnieki mērķtiecīgi palielina dabiskiem mežiem raksturīgu elementu klātbūtni mežā – veido dažāda vecuma kokaudzes struktūru un rūpējas par mirušās koksnes apjoma pieaugumu.

Apakšprogramma “Dabai draudzīga mežsaimniecība” paredzēta tiem meža īpašniekiem, kas vēlas turpināt mežsaimniecisko darbību savā īpašumā, bet darīt to veidā, kas pēc iespējas saglabā meža bioloģisko daudzveidību. Šajā programmā saimnieki nodrošina bioloģiski vecāko un lielāko koku saglabāšanu, veicina mirušās koksnes klātbūtni, cirtes plāno, atdarinot dabiskos traucējumus – kokus cērtot apļveida atvērumu veidā u.c.

Visās apakšprogrammās tiek ievērots miera periods pavasarī – īpašnieki mežsaimniecisko darbību neveic putnu ligzdošanas laikā.

Programmas dalībnieki saņem individuālas meža ekspertu konsultācijas, kā arī eksperta izstrādātu meža apsaimniekošanas plānu dabas vērtību saglabāšanai. Tāpat arī finansiālu atbalstu, kas atkarīgs no konkrētās mežaudzes koku sugu sastāva un bonitātes.⁴⁷ Saimnieki iesaistās dabas vērtību novērtēšanā, novērtējot šādus meža struktūras elementus: dzīvi bioloģiski veci lielu dimensiju koki, stumbeņi, sausokņi, kritālas, atvērumi koku vainagā, dzeņu sakalti vai dobumaini koki un koki ar piepēm.

Programmas dalībniekiem par 2023.-2024.g izmaksāts finansiāls atbalsts 114 022 euro apmērā. Vidējā atbalsta likme – 198 euro/ha.

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Programmai ir konkrēts uzdevums - meža dabas daudzveidības saglabāšana privātajos mežos ārpus ĪADT un ML. Programma ir piemērota šī uzdevuma izpildei. Ņemot vērā, ka programmā uzņemti bioloģiski daudzveidīgi meži salīdzinoši lielā vecumā (mežaudzes, kuru valdošās sugas vidējais caurmērs sasniedzis 25 cm), to saglabāšana veica dabas daudzveidības mērķu sasniegšanu. Programmas ietvaros veiktais ikgadējais monitorings pirmšķietami norāda uz labām sekmēm izvirzīto mērķu sasniegšanā. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammas īstenošanas beigām.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Ņemot vērā, ka saimnieki paši pieteicās dalībai programmā (pieteikšanās bija brīvprātīga), īpašnieku motivācijas līmenis ir augsts. Turklāt līguma nosacījumi paredz noteiktus sasniedzamos rezultātus (piemēram, mirušās koksnes apjoma ikgadēju palielinājumu), kas ietekmē saņemamā atbalsta apmēru. Līdz ar to īpašnieks ir motivēts sasniegt izvirzītos mērķus.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Pilotprogrammas ietvaros testētās pieejas ieviešanai nacionālā mērogā būtu nepieciešams izstrādāt jaunu normatīvo regulējumu.

⁴⁷ "Dzīvais mežs - jauna sadarbības pieeja dabas vērtību saglabāšanai privātajos mežos.
https://arhivs.ilkc.lv/sites/default/files/baskik_p/pielikumi/ciekurs_1_2024.pdf

Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Programmā īstenojot maksājumu aprēķinu pieeja paredz, ka katram meža nogabalam individuāli tiem aprēķināta atbalsta likme, balstoties uz mežaudzes koku sugu sastāvu un bonitāti. Līdz ar to saimnieks saņem atbalsta apmēru, kas atbilst konkrētā meža profilam. Atšķirībā no vidējās likmes pieejas tiek ierobežots risks veikt nepamatotu pārmaksu vai nepietiekamu samaksu par attiecīgo mežaudzi. Vidējās izmaksas mehānisma īstenošanā būtiski neatšķiras no līdz šim piemērotajām atbalsta likmēm ikgadējo kompensāciju gadījumā.
Administratīvie aspekti	Administratīvo efektivitāti uzlabo apstākļi, ka atlases procesā un administrēšanas gaitā tiek pamatā izmantoti dati no oficiālajiem valsts reģistriem: Meža valsts reģistra un Dabas datu pārvaldības sistēmas “Ozols”. Līdz ar to salīdzinoši mazs klātienē apsekojumu īpatsvars nepieciešams. Administratīvo slodzi palielina apstākļi, ka saimnieki tiek iesaistīti dabas daudzveidības rezultātu novērtēšanā, kas ir svarīgi no izglītošanās skatupunkta, bet vienlaikus prasa lielāku administratīvo kapacitāti.
Riski un izaicinājumi	Būtiska precīzu kritēriju noteikšana atbalstāmo teritoriju atlasei, lai nodrošinātu ieguvumu-izmaksu efektivitāti. Aptaujas liecina par zemu uzticēšanās līmeni valsts vides institūcijām no meža īpašnieku puses, līdz ar to līgumiskās pieejas integrēšana veicama pakāpeniski.
Iespējas	Meža īpašnieku aptaujas rāda, ka 20-25% meža īpašnieku ir ļoti pozitīvi noskaņoti pret bioloģiskās daudzveidības pasākumiem privātajos mežos. Ņemot vērā, ka Latvijā ir vairāk nekā 110 000 privāto meža īpašnieku, pastāv labs potenciāls dabas vērtību saglabāšanā integrēt saimniekus, kurus neaptver ĪADT un ML mehānismi. Mehānisms īpaši piemērots bioloģiski vērtīgiem mežiem ārpus ĪADT un ML, ņemot vērā, ka tajos šobrīd nav noteikti būtiski saimnieciskās darbības ierobežojumi. Somijas pieredze liecina par ļoti lielu privāto meža īpašnieku iesaistes potenciālu - 2024.g. au priekšlaicīgi tika sasniegts izvirzītais mērķis, programmā iesaistot 96 000 ha mežu.
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	Mehānisms piemērots bioloģiski vērtīgu mežu saglabāšanai ārpus ĪADT un ML. To iespējams efektīvi izmantot arī ĪADT zonās, kurās nav noteikti stingri mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, motivējot saimniekus praktizēt dabai tuvāku mežsaimniecību.

“Ziedu pļavas” - atbalsta programma bioloģiski daudzveidīgu zālāju veidošanai privātajās zemēs

“Ziedu pļavas” ir pilotprogramma bioloģiski daudzveidīgu zālāju veidošanai. Tā paredzēta zālāju īpašniekiem, kuru apsaimniekošanā ir ilggadīgi zālāji ar dabiskošanās pazīmēm, bet kas vēl nav sasnieguši ES nozīmes zālāju biotopu līmeni (nav tiesīgi saņemt BDUZ atbalstu). Programmas ietvaros saimnieki uzlabo bioloģisko daudzveidību šajos zālajos, lai tie pakāpeniski sasniegtu ES nozīmes zālāju biotopu kvalitāti, kas nākotnē zālāja īpašniekam ļautu saņemt pastāvīgu atbalstu dabas vērtību saglabāšanai.

Dalība programmā “Ziedu pļavas” ir brīvprātīga. Ar zālāja apsaimniekotāju tiek noslēgta vienošanās uz četriem gadiem (2023. – 2026.g.) par bioloģiskās daudzveidības veicināšanas pasākumiem un to īstenošanai paredzēto atbalstu. Programmu koordinē DAP.

2025.gadā programmā darbojas 65 saimniecības ar kopējo platību 678 ha. Programmā uzņemtas gan pļavas gan ganības dažādās platībās (0,6-30 ha).

Programmā tiek testēta divu pieeju efektivitāte: klasiska rezultāt-orientēta pieeja⁴⁸ un kombinētā pieeja⁴⁹. Saimnieki iesaistās sasniegto rezultātu novērtēšanā, ikgadēji novērtējot zālāja augu sugu daudzveidību un šādus zālāja struktūras elementus: koku un krūmu apaugums, kūla, zālāja virsma, ekspansīvās sūnu sugas, invazīvās un ekspansīvās lakstaugu sugas, zelmeņa struktūra, ganību struktūra un citas ietekmes.

Programmas dalībniekiem par 2023.-2024.g izmaksāts finansiāls atbalsts 152 998 euro apmērā. Vidējā atbalsta likme – 123 euro/ha.

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Mehānisms labi piemērots mērķu sasniegšanai, ņemot vērā, ka atbalsts tiešā veidā sasaistīts ar sasniegto rezultātu. Pilotprogrammas “Ziedu plavas” ietvaros veiktais monitorings pirmšķietami norāda uz labām sekmēm izvirzīto mērķu sasniegšanā. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammas īstenošanas beigām.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Zemes īpašnieki motivēti sasniegt dabas daudzveidības mērķus, jo no tā tiešā veidā ir atkarīgs arī finansiālā atbalsta apmērs. Pilotprogrammas “Ziedu plavas” ietvaros gūtā pieredze liecina par mērķauditorijas augstu motivāciju līdzdarboties mērķu sasniegšanā ⁵⁰ .
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Ņemot vērā, ka rezultāt-orientēta pieeja līdz šim nav tikusi reglamentēta normatīvajos aktos, nepieciešams izstrādāt jaunu normatīvo regulējumu šī mehānisma integrēšanai Latvijas dabas aizsardzības sistēmā.
Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Mehānismam ir augsta ieguvumu - izmaksu efektivitāte, ņemot vērā, ka samaksa tiek veikta tikai par faktiski sasniegto rezultātu. Vienlaikus jāņem vērā mehānisma administrēšanas izmaksas, kuras pirmšķietami ir augstākas nekā uz darbību orientētās shēmās. Tas saistīts ar dabas daudzveidības ikgadējā monitoringa izmaksām un pilnvērtīga konsultatīvā atbalsta īstenošanu. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammas īstenošanas beigām.
Administratīvie aspekti	Kombinētajā pieejā nepieciešama būtiski augstāka administratīvā kapacitāte nekā klasiskā rezultāt-orientētā pieejā. Zālāju monitoringa sezona ir salīdzinoši īsa, kas prasa intensīvu eksperta darba ieguldījumu vasaras sezonā.
Riski un izaicinājumi	Mehānisma pilnvērtīga īstenošana būtiski atkarīga no konsultatīvā atbalsta un apmācību kapacitātes. Individuāla pieeja katram saimniekam palielina administratīvo slodzi, bet bez šādas pieejas palielinās risks nesasniegt izvirzītos mērķus.
Iespējas	Dalībai pilotprogrammā pieteicās četras reizes vairāk dalībnieku nekā projekta kapacitāte ļāva uzņemt, kā arī ir minimāla dalībnieku mainība programmā. Līdz ar to ir liels potenciāls šī mehānisma attīstībai Latvijā (it īpaši zālāju saglabāšanas jomā).
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	Atbalstāma mehānisma ieviešana zālāju bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas jomā, iekļaujot rezultāt-orientētu pieeju jaunajā KLP sistēmā sākot ar 2028.g.

⁴⁸ Rezultāta pieeja paredz, ka apsaimniekotājam ir pienākums zālāju apsaimniekot, brīvi izvēloties apsaimniekošanas pasākumus (nav noteiktas konkrētas apsaimniekošanas darbības). Finansiālā atbalsta apmēru nosaka pēc sasniegtā rezultāta (nevis pēc veiktajiem apsaimniekošanas pasākumiem) – jo augstāka zālāja dabiskošanās pakāpe (kvalitāte), jo augstāks atbalsta apmērs.

⁴⁹ Kombinētā pieeja paredz, ka zālājam tiek izstrādāts un ik gadu aktualizēts zālāja apsaimniekošanas plāns, kurā nosaka zālāja minimālos (obligātos) apsaimniekošanas pasākumus. Apsaimniekotājam jāveic pasākumi saskaņā ar zālāja apsaimniekošanas plānu. Izpildot plānā noteiktos minimālos (obligātos) apsaimniekošanas pasākumus, apsaimniekotājam ir garantēta iespēja saņemt atlīdzību par to izpildi, bet atlikusī maksājuma daļa ir atkarīga no sasniegtā rezultāta.

⁵⁰ Kleinhofa, I. 2024. Pilotprogrammas “Ziedu plavas” dalībnieku attieksme pret bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu pirms un vienu gadu pēc dalības programmā. Maģistra darbs. <https://dspace.lu.lv/items/039dd542-3097-43c5-8887-188a6f33ccef>

C. Atbalsta programmas izstrādes stadijā

Atbalsta programma bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošanai

ZM 2025. gadā sagatavojusi MK noteikumu projektu⁵¹ KLP intervencei "Bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošana". Intervences LA4.6. mērķis ir nodrošināt zālāju augu sugu dzīvotņu un zālāju putnu sugu dzīvotņu platības kvantitatīvo un kvalitatīvo rādītāju par biotopu stāvokli valstī uzlabošanas, tādējādi uzlabojot bioloģisko daudzveidību un atjaunojot ekosistēmas.

Programmas atbalsttiesīgā platības ir Eiropas Savienības nozīmes zālāju biotopi un putnu dzīvotnes zālajos, kas ir zemā kvalitātē un kam nepieciešami kvalitatīvi uzlabojoši pasākumi, kā arī teritorijas, kas vērtējamas kā potenciāli bioloģiski vērtīgi zālāji.

Programmas ietvaros zālāju apsaimniekotāji varēs saņemt finansiālu atbalstu zālāju biotopu atjaunošanai un apsaimniekošanas aprīkojuma iegādei.

Programmai paredzēts finansējums 2 000 000 euro apmērā laika posmā no 2025. līdz 2029.gadam.

D. MK lēmumi par kompensāciju sistēmas turpmāku pilnveidi

Saskaņā ar 2024.gada 15.oktobra MK protokollēmumu Nr.44. 38.§ nolemts, ka ir nepieciešami grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās" paplašinot tā tvērumu. Izstrādājot attiecīgos grozījumus ir jāņem vērā arī Ministru kabineta 2024. gada 19. septembra sēdes protokollēmumā (prot. Nr. 38 2. §) noteikto "Par valsts budžetu 2025. gadam un budžeta ietvaru 2025., 2026. un 2027. gadam".

Informatīvajā ziņojumā "Par priekšlikumiem kompensāciju nodrošināšanai par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās un iespējamajiem finanšu avotiem kompensāciju segšanai"⁵² tika paredzēts, ka zemes īpašniekiem jābūt pieejamiem šādiem kompensāciju veidiem:

- zemes atpirkšana;
- zemes maiņa;
- vienreizējs maksājums;
- ikgadējie ES fondu maksājumi.

Tāpat norādīts uz nepieciešamību, ka īpašnieks var izvēlēties vienu no kompensāciju veidiem vienu reizi un gadījumos, kad līdz šim saņemti ES kompensējošie maksājumi par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem, tie tiks atrēķināti no kopējā maksājuma.

⁵¹ Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai intervencē "Bioloģiski vērtīgo zālāju atjaunošana". https://tapportals.mk.gov.lv/public_participation/777903c0-60ad-49f7-b198-413a76bfd1b2

⁵² <https://tapportals.mk.gov.lv/legalActs/ae72c4b0-0d85-4a6f-a76e-4f33d21026c1#>

Pēc Valsts meža dienesta datiem, platības uz kurām varētu attiekties zemes maiņas un atpirkšanas, kā arī vienreizējā maksājuma mehānisms ir aptuveni 4190 ha regulējamā režīma zonā (lielākoties aizliegta mežsaimnieciskā darbība) un aptuveni 181000 ha lieguma zonā (aizliegta mežsaimnieciskā darbība, aizliegta galvenā un kopšanas cirte), sasniedzot aptuveni 5000 zemes īpašniekus.

Zemes īpašnieku aptaujas⁵³ dati liecina, ka zemes atpirkšanas mehānismu pozitīvi novērtē 21% respondentu. Galvenais iemesls, kāpēc saimnieki salīdzinoši maz atbalsta šo mehānismu saistīts ar nevelēšanos pārdot dzimtas īpašumu (emocionāla piesaiste). Zemes atpirkšanas gadījumā valsts saskaras ar izaicinājumu veikt turpmāku zemes apsaimniekošanu, jo nereti atpērkamajā zemes vienībā ietilpst arī daļa zemes, kurai nepieciešama aktīva apsaimniekošana (piemēram, zālāju platībās).

Zemes maiņas mehānismu pozitīvi novērtē 36 % respondentu⁵⁴. Zemes maiņu visvairāk atbalsta meža īpašnieki, kas ieguvuši mežsaimniecisko izglītību un kas vēlas turpināt aktīvi saimniekot mežā, nevis saņemt kompensāciju "par neko nedarīšanu". Šo mehānismu salīdzinoši biežāk izvēlas jaunāki meža īpašnieki un tie, kuriem pieder lielākas meža platības. Līdzīgi kā zemes atpirkšanas gadījumā galvenais iemesls, kāpēc saimnieki neatbalsta šo mehānismu saistīts ar nevelēšanos atsavināt dzimtas īpašumu (emocionāla piesaiste). Zemes maiņas mehānisma ieviešanas galvenais izaicinājums ir nepietiekama administratīvā kapacitāte, kas izriet no nepieciešamības salāgot abu īpašumu vērtības un spēju atrast saimniekam piemērotu maiņas objektu.

Zemes īpašnieku aptaujas dati liecina, ka vienreizējās kompensācijas mehānismu pozitīvi novērtē 24 % respondentu⁵⁵. Somijas pieredze liecina, ka šis mehānisms ir būtiski pieprasītāks meža īpašnieku vidū, nekā zemes atpirkšanas mehānisms⁵⁶. Tas galvenokārt saistīts ar to, ka vienreizējās kompensācijas gadījumā īpašnieks zaudē tiesības veikt mežsaimnieciskā darbība savā īpašumā, bet nezaudē īpašuma tiesības, kas ļauj saglabāt dzimtas īpašumu, kā arī savā mežā turpināt citas aktivitātes, kas nav saistītas ar koku ciršanu (sēņot, ogot, atpūsties, medīt, u.c.). Vienreizējās kompensācijas mehānisma ieviešanas gadījumā valsts saskaras ar izaicinājumu, kā nodrošināt, ka turpmākie zemes īpašnieki nepretendē uz jaunu kompensāciju pēc īpašuma tiesību maiņas. Ja vienreizēja maksājuma gadījumā netiek Zemesgrāmatā vai citādi nostiprināts, ka kompensācija izmaksāta uz mūžīgiem laikiem un jaunajiem īpašniekiem tā vairs nepienākas, tad risks ilgtermiņā sagaidīt jauno īpašnieku (piemēram, mantinieku) neapmierinātību ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem.

⁵³ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. *Forest Policy and Economics* 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

⁵⁴ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. *Forest Policy and Economics* 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

⁵⁵ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. *Forest Policy and Economics* 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

⁵⁶ Voluntary forest protection popular among forest owners – record numbers of environmental aid agreements and nature management measures under METSO Programme. <https://metsonpolku.fi/en/-/voluntary-forest-protection-popular-among-forest-owners-record-numbers-of-environmental-aid-agreements-and-nature-management-measures-under-metso-programme>

Ņemot vērā 2024. gada 19. septembra sēdes protokollēmumā (prot. Nr. 38 2. §) noteikto "Par valsts budžetu 2025. gadam un budžeta ietvaru 2025., 2026. un 2027. gadam", 2025.gada 27.augustā sabiedriskajai apspriešanai nodoti grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās"⁵⁷. Grozījumos plānots, ka gan zemes maiņa, gan atpirkšana attieksies tikai uz tiem īpašumiem, kuros ir aizliegta mežsaimnieciskā darbība vai aizliegta galvenā un kopšanas cirte un īpašums atrodas mikroliegumā, dabas rezervātā, dabas liegumā vai citas aizsargājamās teritorijas dabas rezervāta, stingrā režīma, regulējamā režīma vai dabas lieguma zonā – pārējie īpašnieki, kuru īpašumi atrodas vieglāka režīma zonās (dabas parka, ainavu aizsardzības, neitrālajā zonā), var pieteikties uz ikgadējiem atbalsta maksājumiem līdzšinējā kārtībā. Vienreizējs maksājums kā kompensācijas veids pagaidām grozījumos nav plānots.

Zemes atpirkšanas mehānisma izmantošana **lauksaimniecības zemēs** (piemēram, ilggadīgajos zālajos) ir ierobežota. Zemes atpirkšanai joprojām piemērojami likuma "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās" 2. panta 5. daļā noteiktie nosacījumi, proti, atpirkšanu var izmantot neapbūvētai zemei, kas atrodas aizsargājamā teritorijā - dabas rezervātā vai citas aizsargājamās teritorijas dabas rezervāta, stingrā vai regulējamā režīma zonā. Līdz ar to neatkarīgi no zemes izmantošanas veida īpašnieks var iesniegt pieteikumu atpirkšanai, ja īpašums ir šajās zonās. Vienlaikus jāņem vērā, ka atpirkšana ir atkarīga no budžeta iespējām, un kopš 2016. gada nav saņemti iesniegumi zemes atpirkšanai.

Prasību par kompensācijas piemērošanu **būvniecības aizlieguma** gadījumos uztur Latvijas Pašvaldību savienība. 2025.gadā sagatavoto grozījumu likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās" redakcija paredz, ka zemes īpašnieks var pretendēt uz kompensāciju zemes maiņas veidā, ja zemes gabals nav apbūvēts un īpašums atrodas mikroliegumā, dabas rezervātā, dabas liegumā vai citas aizsargājamās teritorijas dabas rezervāta, stingrā režīma, regulējamā režīma vai dabas lieguma zonā mikroliegumā, dabas rezervātā, dabas liegumā vai citas aizsargājamās teritorijas dabas rezervāta, stingrā režīma, regulējamā režīma vai dabas lieguma zonā vai tam ir noteikts visa kalendārā gada laikā pilnīgs mežsaimnieciskās darbības, galvenās cirtes un kopšanas cirtes aizliegums. Līdz ar to grozījumi aptver arī būvniecības aizlieguma situācijas, ja īpašums atrodas attiecīgajā ĪADT zonā.. Grozījumi likumā "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās" 2025. gada beigās atrodas saskaņošanas procedūrā.

Bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmas ieviešanas nepieciešamības izvērtēšana

Bioloģiskās daudzveidības jeb dabas kredīti (no angļu val.: *nature credits vai biodiversity credits*) ir relatīvi jauns mehānisms, kas paredz atalgojumu vai kompensāciju par ekosistēmu aizsardzību, atjaunošanu vai uzlabošanu. Tiem var būt nozīmīga loma gan bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā, gan arī ilgtspējīgā attīstībā, sasaistot vides mērķus ar tirgus mehānismiem. Saskaņā ar Eiropas Komisijas izstrādāto "Roadmap towards Nature Credits"⁵⁸, bioloģiskās daudzveidības kredīti paredzēti kā instruments, kas papildina publisko finansējumu un veicina zaļākas ekonomikas attīstību.

⁵⁷ https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2dd2dac1-8079-4654-be81-8f0b1fc4c960

⁵⁸ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=comnat%3ACOM_2025_0374_FIN

Lai sekmīgi ieviestu bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmu, nepieciešams veidot normatīvo bāzi, tostarp definējot pakalpojuma sniedzējus, saņēmējus, nepieciešams skaidri definēt, kas ir dabas kredīts, kas to var izveidot/pārdot, un kā tiek vērtēta dabas vērtība. Tāpat vēlams iekļaut biodaudzveidības kredītus esošajā vides likumdošanā. Nepieciešams izvērtēt esošo standartu pielietojumu Latvijā un nepieciešamības gadījumā radīt lokālus standartus un vadlīnijas.

Bioloģiskās daudzveidības kredītu sistēmai nepieciešama uzticama vērtēšanas un uzraudzības kārtība. Tās izveidei jānodrošina monitoringa sistēma ar precīzu metriku bioloģiskās daudzveidības izmaiņu novērtēšanai, ietekmes būtiskuma līmeņu noteikšanai un – iespējams – šo kritēriju nostiprināšanai normatīvajos aktos. Monitoringu var balstīt satelītdatos un ģeogrāfiskās informācijas sistēmās, un/vai lauka apsekojumos, dabas daudzveidības indeksos. Vienlaikus jāizstrādā neatkarīgs validācijas un verifikācijas mehānisms, kas garantē rezultātu uzticamību un nodrošina skaidru valsts un privātā sektora atbildību.

Tirgus darbības modelis paredz platformas vai reģistra izveidi, kur zemes īpašnieki var piedāvāt dabas kredītus, savukārt uzņēmumi un iestādes tos var iegādāties, kompensējot savu ietekmi. Ir jādefinē tirgus dalībnieki – kredīta devējs, kas veic dabas aizsardzības vai atjaunošanas pasākumus, un kredīta pircējs, kas kompensē radīto ietekmi. Tāpat jāpieņem lēmums, vai tirgus būs brīvprātīgs vai noteiktos gadījumos daļēji obligāts, piemēram, vides atļauju kompensāciju prasību ietvaros.

Vairākās valstīs tiek īstenoti pilotprojekti, piemēram, mitrāju atjaunošanā, veco mežu saglabāšanā un sugu dzīvotņu atjaunošanā, lai testētu sistēmas darbību, noteiktu kredītu ekoloģisko un finansiālo vērtību un identificētu juridiskos un tehniskos šķēršļus. Šādu pilotprojektu īstenošana būtu lietderīga arī Latvijā.

Kopumā, lai attīstītu bioloģiskās daudzveidības kredītu tirgus mehānismu, svarīgs ir iesaistīto pušu viedoklis, nepieciešams procesā iesaistīt zemes īpašniekus, mežsaimniekus, vides organizācijas, uzņēmējus, veidojot izpratni caur semināriem, konsultācijām un informatīviem materiāliem un veicināt sadarbību ar starptautiskām organizācijām.

Turpmākie izpētes soļi Latvijā :

Solis	Apraksts
1. Izpētes un analīzes posms	Izvērtēt esošos tiesiskos, ekoloģiskos un tirgus apstākļus. Apzināt potenciālās vietas un projektus.
2. Vadlīniju izstrāde	Sadarbībā ar ekspertiem izstrādāt kritērijus un metodikas.
3. Pilotprojekti	Realizēt 1–3 pilotprojektus ar dažādiem mērķiem (piemēram, sugu dzīvotņu paplašināšana, mitrāju atjaunošana).
4. Platformas veidošana	Izstrādāt vienotu reģistru un tirdzniecības rīku (digitālu platformu).
5. Likumdošanas pilnveide	Iekļaut dabas kredītus attiecīgajos likumos un normatīvajos aktos.
6. Sadarbības paplašināšana	Iesaistīt uzņēmumus, kas meklē "zaļo" portfeli vai ESG risinājumus.

Maksājumu sistēmas par ekosistēmu pakalpojumiem (*Payment for Ecosystem Services, PES*) arī var kalpot kā alternatīvs ienākumu avots zemes īpašniekiem. PES ir mehānisms, kurā dabas pakalpojumu lietotāji, piemēram, uzņēmumi vai iestādes, maksā zemes īpašniekiem vai dabas resursu

pārvaldītājiem par to, ka tie saglabā, atjauno vai pārvalda ekosistēmas tā, lai nodrošinātu sabiedrībai un videi svarīgus pakalpojumus. Biežāk šie ir brīvprātīgi darījumi, tiek slēgti divpusēji līgumi starp pakalpojumu pircēju un pakalpojumu sniedzēju, kas notiek ar nosacījumu, ka tiek nodrošināta konkrēta ekosistēmas pakalpojuma sniegšana vai, ka zeme tiek izmantota tādā veidā, kas garantē šo pakalpojumu pieejamību.

Lai gan dabas kredīti ir viens no PES instrumentiem, dabas kredītu mehānisms ir strukturētāks un standartizētāks, jo kredītu sistēmās tiek nodrošināta sertifikācija, pārskatāmi kritēriji un neatkarīga verifikācija. PES vairāk balstās divpusējos līgumos starp maksātāju un pakalpojuma sniedzēju, savukārt dabas kredīti piedāvā tirgus formātu, kur ekosistēmas sniegums tiek pārvērsts tirgojamā vienībā. Abas pieejas veicina dabas vērtības integrēšanu ekonomikā, taču dabas kredīti varētu būt piemērotāki kompensācijas mehānismiem, savukārt PES – tiešai un mērķētai ekosistēmu pakalpojumu uzturēšanai.

E. Citi izvērtējamie atbalsta mehānismi

Rezultāt-orientētas pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā

Dabas atjaunošanas regula iezīmē nepieciešamību attīstīt uz rezultātiem balstītas atbalsta shēmas. Eiropā plaši attīstās rezultāt-orientēta pieeja zālāju bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā.⁵⁹ Life IP LatViaNature projekta ietvaros pētīta citu valstu pieredze uz rezultātu orientētu atbalsta programmu īstenošanā.⁶⁰ Projekta ietvaros izveidotas pilotprogrammas “Ziedu pļavas” un “Dzīvais mežs”, kurās dažādos līmeņos tiek testēti rezultāt-orientētās pieejas īstenošanas ieguvumi un izaicinājumi.

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Mehānisms labi piemērots mērķu sasniegšanai, ņemot vērā, ka atbalsts tiešā veidā sasaistīts ar sasniegto rezultātu. Pilotprogrammu “Ziedu pļavas” un “Dzīvais mežs” ietvaros veiktais monitorings pirmšķietami norāda uz labām sekmēm izvirzīto mērķu sasniegšanā. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammu īstenošanas beigām.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Zemes īpašnieki motivēti sasniegt dabas daudzveidības mērķus, jo no tā tiešā veidā ir atkarīgs arī finansiālā atbalsta apmērs. Pilotprogrammu “Ziedu pļavas” un “Dzīvais mežs” ietvaros gūtā pieredze liecina par mērķauditorijas augstu motivāciju līdzdarboties mērķu sasniegšanā.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Ņemot vērā, ka rezultāt-orientēta pieeja līdz šim nav tikusi reglamentēta normatīvajos aktos, nepieciešams izstrādāt jaunu normatīvo regulējumu šī mehānisma integrēšanai Latvijas dabas aizsardzības sistēmā.
Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	Mehānismam ir augsta ieguvumu - izmaksu efektivitāte, ņemot vērā, ka samaksa tiek veikta tikai par faktiski sasniegto rezultātu. Vienlaikus jāņem vērā mehānisma administrēšanas izmaksas, kuras pirmšķietami ir augstākas nekā uz darbību orientētās shēmās. Tas saistīts ar dabas daudzveidības ikgadējā monitoringa izmaksām un

⁵⁹ Result based payments network. <https://www.rbpnetwork.eu/>

⁶⁰ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai: 5 valstu pārskats (II daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_b.pdf

	pilnvērtīga konsultatīvā atbalsta īstenošanu. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammu īstenošanas beigām.
Administratīvie aspekti	Administrēšanas izaicinājumi atkarīgi no vairākiem apstākļiem: cik sarežģīta ir rezultātu novērtēšanas metodika; kas veic pamata monitoringu (eksperts vai saimnieks); konsultatīvā atbalsta līmeņa; kāda ir administrēšanas struktūra (iesaistītās organizācijas) u.c. Skatīt alternatīvas turpinājumā.
Riski un izaicinājumi	Mehānisma pilnvērtīga īstenošana būtiski atkarīga no konsultatīvā atbalsta un apmācību kapacitātes, ņemot vērā, ka saimnieki bieži paši nevar zināt, kā visefektīvāk panākt bioloģiskās daudzveidības palielināšanos īpašumā un līdz ar to saņemt atbilstošu atbalstu. Mehānisma īstenošana prasa arī sarežģītāku finanšu plānošanu, jo nav iespējams precīzi paredzēt, kādu kvalitātes līmeni saimnieki programmas īstenošanas laikā attiecīgajā īpašumā sasniegs un līdz ar to kāds būs faktiski nepieciešamais finansējuma apjoms. Izmaiņas meža bioloģiskās daudzveidības kvalitātē prasa salīdzinoši ilgu laika periodu, līdz ar to ir sarežģīti īstermiņā novērtēt sasniegtos rezultātus.
Iespējas	Dalībai pilotprogrammā "Ziedu pļavas" pieteicās četras reizes vairāk dalībnieku nekā projekta kapacitāte ļāva uzņemt. Līdz ar to ir liels potenciāls šī mehānisma attīstībai Latvijā (it īpaši zālāju saglabāšanas jomā). Iesaistot saimniekus dabas daudzveidības rezultātu novērtēšanā, iespējams būtiski samazināt rezultātu monitoringa izmaksas, paredzot pēckontroles noteiktā % apmērā. Monitoringa metodikas iespējams piemērot dažādām biotopu grupām, salāgojot vērtējamās biodaudzveidības indikatorus ar finansējuma piešķiršanas nosacījumiem.
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	Skatīt alternatīvas turpinājumā. Atbalstāma mehānisma ieviešana vismaz zālāju bioloģiskās daudzveidības jomā, iekļaujot rezultāt-orientētu pieeju jaunajā KLP sistēmā sākot ar 2028.g. Atbalstāma arī rezultāt-orientētu indikatoru ieviešana meža bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai.

Alternatīvie virzieni rezultāt-orientētā pieejas integrēšanā

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Vai un kādā pakāpē rezultāt-orientēto pieeju integrēt Latvijas dabas aizsardzības sistēmā?		
Plaša iesaiste dažādās biotopu un sugu grupās	Ierobežotā apmērā (kādam specifiskam mērķim, biotopu vai sugu grupai, piemēram, apputeksnētājiem, u.c. ekosistēmu pakalpojumu veidiem u.tml.)	Mehānisms netiek integrēts Latvijas dabas aizsardzības sistēmā
Pieejai ir augsta ieguvumu-izmaksu efektivitāte, ņemot vērā, ka atbalsts tiem piešķirts tikai par faktiski sasniegto rezultātu. Līdz ar to šī pieeja būtu pēc iespējas plaši integrējama Latvijas dabas daudzveidības saglabāšanas sistēmā.	Pilotprogrammu "Ziedu pļavas" un "Dzīvais mežs" ietvaros gūtie pirmšķietamie secinājumi un citu valstu pieredze liecina, ka šī pieeja ir labi piemērota ilggadīgo zālāju un ES zālāju biotopu kvalitātes uzlabošanai, kā arī meža bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai ārpus ĪADT (piemēram, nosakot mērķrādītājus mirušās koksnes apjomam).	Nav jāveic normatīvo aktu grozījumi jaunu mehānismu ieviešanai.
Līdzšinējā pieredze mehānisma ieviešanā balstīta tikai zālāju un meža biotopu grupās. Par pārējām biotopu un	Par pārējām biotopu un sugu grupām trūkst pilotpētījumu, kas ļautu šo	Augsts risks nesasnēgt dabas daudzveidības saglabāšanas mērķus, ņemot vērā, ka līdzšinējā

sugu grupām trūkst pilotpētījumu, kas ļautu šo pieeju pilnvērtīgi ieviest uzreiz nacionālā līmenī.	pieeju pilnvērtīgi ieviest uzreiz nacionālā līmenī.	sistēma nemotivē saimniekus uzlabot bioloģisko daudzveidību īpašumā.
--	---	--

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Kāda rezultāt-orientēta pieeja formai dot priekšroku?		
Klasiska rezultāt-orientēta pieeja	Kombinētā pieeja	Abas pieejas paralēli (saimnieks pats izvēlas vēlamu pieeju)
Salīdzinoši viegli administrējama programma, jo atbalsta maksājums sasaistīts vienīgi ar zālāja bioloģiskās daudzveidības kvalitāti. Nav jāizstrādā zālāju apsaimniekošanas plāni, kas samazina administratīvās izmaksas.	Saimnieki pozitīvi novērtē šo pieeju, jo tā garantē, ka saimnieks saņems vismaz daļu no ieguldītajiem līdzekļiem, pat ja īstermiņā nav būtiski uzlabojusies dabas daudzveidība. Zālāja apsaimniekošanas plāna sagatavošana ļauj precīzāk īstenot dabas daudzveidībai nepieciešamos zālāja apsaimniekošanas pasākumus.	Iespēja izvēlēties atbilstošāko pieeju palielina iespējas programmai piesaistīt vairāk potenciālos dalībniekus un tādējādi sasniegt plašāku aptverto teritoriju.
Saimnieki ne vienmēr var zināt, kā visefektīvāk panākt bioloģiskās daudzveidības uzlabošanas īpašumā un līdz ar to, iztrūkstot konkrētiem zālāju apsaimniekošanas plāniem, var pilnvērtīgi netikt sasniegti dabas aizsardzības mērķi. Precīzi secinājumi par rezultāt-orientētas un kombinētās pieejas rezultātiem būs pieejami 2027.g. pēc pilotprogrammas "Ziedu pļavas" rezultātu izvērtēšanas. Ja rezultāt-orientētā pieeja netiek papildināta ar citiem atbalsta mehānismiem bioloģiskās daudzveidības palielināšanai zālājā, tās efektivitāte var nebūt pietiekosa mērķa sasniegšanai.	Zālāju apsaimniekošanas plānu sagatavošana un izpildes kontrole prasa lielākus administratīvo kapacitāti nekā klasiskas rezultāt-orientētas pieejas gadījumā. Precīzi secinājumi par rezultāt-orientētas un kombinētās pieejas administrēšanas aspektiem būs pieejami 2027.g. pēc pilotprogrammas "Ziedu pļavas" rezultātu izvērtēšanas.	Divu atšķirīgu pieeju paralēlai īstenošanai var būt nepieciešami papildu administratīvie resursi sākotnējā programmas stadijā.

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Vai un kādā pakāpē zemes īpašnieks iesaistāms dabas daudzveidības rezultātu novērtēšanā?		
Saimnieks monitoringā netiek iesaistīts	Rezultātu novērtēšanu pamatā veic saimnieks	Rezultātu novērtēšanu pamatā veic eksperts, saimnieks vērtē tikai atsevišķus indikatorus
Nepieciešami mazāki ieguldījumi saimnieku apmācībās, vieglāka programmas administrēšana	Saimnieks, kurš pienācīgi apmācīts un regulāri piedalās sasniegto rezultātu novērtēšanā, spējīgs pielāgot savu saimniekošanas praksi, lai sasniegtu izvirzītos dabas daudzveidības mērķus. Ja saimnieki paši pienācīgi veic	Šī pieeja paredz rezultātu novērtēšanu daļēji starp ekspertu un saimnieku, kurš veic tikai daļu monitoringa (daļā, kuru saimniekam relatīvi viegli novērtēt).

	rezultātu novērtēšanu, tad ievērojami samazinās ekspertu un kontroles izmaksas, ņemot vērā, ka eksperta pakalpojumi ir salīdzinoši dārgi.	Saimnieka iesaiste samazina ekspertu un kontroles izmaksas.
Saimnieks, kurš vāji orientējas dabas daudzveidības jautājumos (nepiedalās rezultātu novērtēšanā), nespēs pilnvērtīgi sasniegt dabas daudzveidības mērķus un pielāgot saimniekošanas savu praksi mērķa labā.	Saimnieka iesaiste rezultātu novērtēšanā prasa labi izstrādātu metodiku un kvalitatīvas apmācības tās piemērošanā. Precīzi secinājumi par efektīvāko saimnieka iesaistes pakāpi būs pieejami 2027.g. pēc pilotprogrammu "Ziedu pļavas" un "Dzīvais mežs" rezultātu izvērtēšanas.	Saimnieka iesaiste rezultātu novērtēšanā prasa labi izstrādātu metodiku un kvalitatīvas apmācības tās piemērošanā. Precīzi secinājumi par efektīvāko saimnieka iesaistes pakāpi būs pieejami 2027.g. pēc pilotprogrammu "Ziedu pļavas" un "Dzīvais mežs" rezultātu izvērtēšanas.

Līgumiskās (brīvprātīgās) pieejas integrēšana Latvijas meža dabas daudzveidības saglabāšanas sistēmā

ES Meža stratēģijā 2030. gadam dalībvalstis aicinātas veidot meža īpašniekiem un apsaimniekotājiem domātas maksājumu shēmas, kas tos atalgo par nodrošinātajiem ekosistēmu pakalpojumiem un ļauj segt negūtos ienākumus, līdzīgi tādām nacionālajām shēmām kā Somijas programma "METSO". Life IP LatViaNature projekta ietvaros pētīta citu valstu pieredze līgumiskā pieejā balstītu mehānismu īstenošanā.⁶¹ Projekta ietvaros izveidota pilotprogramma "Dzīvais mežs", kurā tiek testēti līgumiskās pieejas ieguvumi un izaicinājumi. Meža īpašnieku attieksme pret dažādiem līgumiskās pieejas risinājumiem aprakstīta projekta ietvaros veiktos pētījumos^{62,63}

Piemērotība dabas daudzveidības saglabāšanas mērķu sasniegšanai	Mehānisms labi piemērots mērķu sasniegšanai, ņemot vērā, ka teritoriju atlases procesā ir iespēja dalībai programmā atlasīt tikai tās teritorijas, kurām ir nozīmīga loma dabas vērtību saglabāšanā. Pilotprogrammas "Dzīvais mežs" ietvaros veiktais monitorings pirmšķietami norāda uz labām sekmēm izvirzīto mērķu sasniegšanā. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammas īstenošanas beigām.
Zemes īpašnieka motivācija līdzdarboties dabas daudzveidības saglabāšanā	Mehānisms paredz, ka programmā piedalās tikai tie īpašnieki, kas paši izteikuši tādu vēlmi. Līdz ar to tiek līdz minimumam samazināti sociāli-ekonomiskie riski. Saimnieks, kas piedalās brīvprātīgi, ir motivētāks sasniegt izvirzītos mērķus nekā saimnieks, kuram saimnieciskās darbības ierobežojumi tiek noteikti piespiedu kārtā.
Iekļaušanās Latvijas normatīvo aktu sistēmā	Ņemot vērā, ka līgumiskā (brīvprātīgā) pieeja līdz šim tikai fragmentāri tikusi reglamentēta normatīvajos aktos (piemēram, KLP programma BDUZ apsaimniekošanai), nepieciešams izstrādāt jaunu normatīvo regulējumu šī mehānisma integrēšanai Latvijas dabas aizsardzības sistēmā.

⁶¹ Atbalsta mehānismi dabas daudzveidības saglabāšanai: 5 valstu pārskats (II daļa). https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2023/08/Annex1_D_A5_b.pdf

⁶² Ziņojums par aptaujas rezultātiem "Privāto mežu īpašnieku aptauja par līdzšinējo dabas aizsardzības organizēšanu, kompensācijām par saimnieciskās darbības ierobežojumiem un motivāciju aktīvāk līdzdarboties dabas vērtību saglabāšanā". https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/11/A.6.2_2022_mezi_aptaujas-rezultati.pdf

⁶³ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. Forest Policy and Economics 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

Finansiālie apsvērumi un ieguvumu - izmaksu efektivitāte	<p>Pilotprogrammas "Dzīvais mežs" īstenošanas laikā gūtie secinājumi liecina, ka līgumiskās pieejas vidējās izmaksas uz vienu ha būtiski neatšķiras no izmaksām ikgadējo maksājumu gadījumā. Izmaksu līmeni ietekmē arī līgumiskās pieejas programmas saturs (cik lielā mērā tā ir uz rezultātu balstīta). Ja tiek veikts ikgadējs meža bioloģiskās daudzveidības monitorings īpašumā, tad jāērķinās ar papildus izdevumiem eksperta izmaksu segšanai un programmas administrēšanai. Pilnīgāki secinājumi būs pieejami 2027.gadā pēc pilotprogrammas īstenošanas beigām. Līgumiskās pieejas ilgtermiņa risinājumi – zemes atpirkšana un vienreizējie maksājumi prasa būtiskus sākotnējos finanšu ieguldījumus.</p>
Administratīvie aspekti	<p>Administrēšanas izaicinājumi atkarīgi no vairākiem apstākļiem: vai programma ir darbībā balstīta vai rezultāt-orientēta pieeja; kas veic pamata monitoringu (eksperts vai saimnieks); konsultatīvā atbalsta līmeņa; kāda ir administrēšanas struktūra (iesaistītās organizācijas) u.c. Skatīt alternatīvas turpinājumā.</p>
Riski un izaicinājumi	<p>Meža dabas daudzveidības mērķu sasniegšana prasa relatīvi ilgu laika posmu. Līdz ar to būtu nepieciešams līgumus slēgt uz pēc iespējas ilgāku laika periodu (> 10 gadiem). Vienlaikus aptaujas liecina par meža īpašnieku salīdzinoši zemu uzticības līmeni valsts vides institūcijām, līdz ar to saimnieki uzreiz nav gatavi ilgtermiņa līgumu slēgšanai. Līgumiskā pieeja salīdzinoši grūti piemērojama ĪADT un ML, kuros dabas aizsardzības pasākumi jāīsteno neatkarīgi no saimnieka attieksmes pret ierobežojumu.</p>
Iespējas	<p>Meža īpašnieku aptaujas rāda, ka 20-25% meža īpašnieku ir ļoti pozitīvi noskaņoti pret bioloģiskās daudzveidības pasākumiem privātajos mežos. Ņemot vērā, ka Latvijā ir vairāk nekā 110 000 privāto meža īpašnieku, pastāv labs potenciāls dabas vērtību saglabāšanā integrēt saimniekus, kurus neaptver ĪADT un ML mehānismi. Mehānisms īpaši piemērots bioloģiski vērtīgiem mežiem ārpus ĪADT un ML, ņemot vērā, ka tajos šobrīd nav noteikti būtiski saimnieciskās darbības ierobežojumi. Līdz šim veiktie pētījumi (piemēram, pūču⁶⁴ un dzeņu⁶⁵ aizsardzības plāni) sniedz iespēju prioritāri atlasīt teritorijas, kurām vislielākais piensums attiecīgās sugas vai biotopa saglabāšanā. Tādējādi iespējams prioritizēt programmā iekļaujamās platības pēc ieguvumu-izdevumu attiecības. Pētījums Somijā⁶⁶ liecina, ka līgumiskā pieeja spēj nodrošināt salīdzinoši augstvērtīgus dabas daudzveidības saglabāšanas rezultātus, vienlaikus atzīstot izaicinājumus nodrošināt vienlaidus teritoriju aizsardzību un pietiekamu konektivitāti. Līdz ar to tiek uzvērta nepieciešamība kombinēt regulatīvās un līgumiskās pieejas priekšrocības.</p>
Mehānisma turpmākā loma Latvijas dabas aizsardzības sistēmā	<p>Skatīt alternatīvas turpinājumā. Mehānisms ērti izmantojams bioloģiski vērtīgu mežu (piemēram, ES nozīmes meža biotopu) saglabāšanai ārpus ĪADT un ML.</p>

⁶⁴ Apodziņa *Glaucidium passerinum*, bikšainā apoga *Aegolius funereus*, meža pūces *Strix aluco*, urālpūces *Strix uralensis*, ausainās pūces *Asio otus* un ūpja *Bubo bubo* aizsardzības plāns. <https://www.daba.gov.lv/lv/media/5890/download?attachment>

⁶⁵ Mazā dzeņa *Dryobates minor*, vidējā dzeņa *Leiopicus medius*, baltmugurdzeņa *Dendrocopos leucotos*, dižraibā dzeņa *Dendrocopos major*, trīspirkstu dzeņa *Picoides tridactylus*, melnās dzilnas *Dryocopus martius* un pelēkās dzilnas *Picus canus* aizsardzības plāns. <https://www.daba.gov.lv/lv/media/10646/download?attachment>

⁶⁶ Hohti, J., Lensu, A., Monkkonen, M., Kotiaho, J.S. 2025. Evaluating ecological efficiency of voluntary conservation policy in boreal forest conservation. *Conservation Science and Practice* 7 (5). <https://doi.org/10.1111/csp2.70049>

Alternatīvie virzieni līgumiskās (brīvprātīgās) pieejas integrēšanā

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Vai un kādā pakāpē līgumisko (brīvprātīgo) pieeju integrēt Latvijas dabas aizsardzības sistēmā?		
Plaša iesaiste dažādās biotopu un sugu grupās	Ierobežotā apmērā (kādam specifiskam mērķim, biotopu vai sugu grupai)	Mehānisms netiek integrēts Latvijas dabas aizsardzības sistēmā
Šāda pieeja ļautu maksimāli plaši izmantot brīvprātīgās pieejas potenciālu. Aptaujas rāda, ka 20-25% zemes īpašnieku potenciāli būtu gatavi iesaistīties šādās atbalsta programmās, kas, ņemot vērā privāto zemju īpatsvaru Latvijā, ļautu dabas daudzveidības sistēmu veidot plašākā ģeogrāfiskajā pārklājumā.	Gan Somijas, gan Latvijas ("Dzīvā meža") pieredze liecina, ka mehānisms ir ērti izmantojams to biotopu grupu saglabāšanā, kurām nepieciešams neiejaukšanās režīms. Latvijā šis mehānisms īpaši piemērots ES nozīmes meža biotopu saglabāšanai privātajās zemēs.	Nav jāveic ieguldījumi līgumiskās pieejas attīstībā.
Līgumiskā pieeja dabas aizsardzības mērķus sasniegšanu nodrošina fragmentāri (tur, kur saimnieki piesakās, ne vienmēr ir galvenā aizsardzības prioritāte) un grūti nodrošināt vienlaidus platību saglabāšanu, ņemot vērā privāto zemju īpašumtiesību un platību sadrumstalotību. Līdz ar to risks finansējumu izlietot neefektīvi. Dažādiem biotopiem un sugām nepieciešami atšķirīgi apsaimniekošanas nosacījumi, kas ietver gan neiejaukšanās, gan aktīvas apsaimniekošanas režīmus. Līdz ar to līgumiskās pieejas ieviešana dažādās biotopu grupās prasa individuāli pielāgotus risinājumus, kas, savukārt, pieprasa būtisku sākotnējo administratīvo ieguldījumu programmu izveidē.	Mehānisma efektīvai izmantošanai būtiski precīzi prioritizēt programmā iekļaujamās platības, lai finanšu līdzekļi tiktu izmantoti efektīvi sasniedzot maksimāli lielāko ieguvumu dabas daudzveidībai par iespējami mazākām izmaksām.	Netiek izmantots līgumiskās pieejas potenciāls - dabas vērtību sistēmā efektīvi iesaistīt dabas aizsardzībai pozitīvi noskaņotus zemes īpašniekus.

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Kāda līgumiskās pieejas formai dot priekšroku?		
10 (20) gadu līgumi	Vienreizējs maksājums vai zemes atpiršana	Saimnieks var izvēlēties starp dažādiem variantiem

Somijas pieredze liecina, ka 10 gadu līgumiem ir daudzkārt lielāks pieprasījums nekā 20 gadu līgumiem ⁶⁷ . Arī Latvijā meža īpašnieki dod priekšroku īsākam līguma termiņam ⁶⁸ .	Somijas pieredze liecina, ka vienreizējā maksājuma pieejai ir lielāks pieprasījums nekā zemes atpirkšanai ⁶⁹ .	Šāda pieeja ļauj katram saimniekam pielāgot tam atbilstošāko risinājumu, kas veicina privāto zemju plašāku iesaisti dabas aizsardzības sistēmā.
Īsāka termiņa līgumiem paredzama mazāk pozitīva ietekme uz dabas daudzveidību, ņemot vērā, ka izmaiņas meža struktūrā notiek lēnām.	Ja vienreizēja maksājuma gadījumā netiek Zemesgrāmatā nostiprināts, ka kompensācija izmaksāta uz mūžīgiem laikiem un jaunajiem īpašniekiem tā vairs nepienākas, tad risks ilgtermiņā sagaidīt jauno īpašnieku (piemēram, mantinieku) neapmierinātību ar saimnieciskās darbības ierobežojumiem.	Dažādu variantu vienlaicīga īstenošana prasa lielāku administratīvo kapacitāti.

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Kurās teritorijās līgumisko pieeju izmantot?		
Tikai ārpus ĪADT un ML	Gan iekš, gan ārpus ĪADT un ML	Konkrētu ĪADT specifisku mērķu sasniegšanai atbilstoši BAP vai dabas aizsardzības plāniem
Ārpus ĪADT un ML spēkā vispārīgās prasības meža apsaimniekošanā. Līdz ar to līgumisko pieeju ērti ieviest kā saistību kopumu, kas pārsniedz vispārējās normatīvo aktu prasības.	Tiktu maksimāli izmantots līgumiskās pieejas potenciāls gan ārpus ĪADT un ML, gan iekš ĪADT zonās, kurās nav spēkā pietiekami stingri saimnieciskās darbības ierobežojumi, piemēram, dabas parka zonās vai ainavu aizsardzības zonās.	Ierobežota finansējuma apstākļos iespējams prioritizēt konkrētas ĪADT un konkrētus apsaimniekošanas pasākumus, kurus uz līgumiskās pieejas pamata īstenojot papildus vispārējām prasībām zemes apsaimniekošanā.
ĪADT zonās, kurās nav spēkā stingri saimnieciskās darbības ierobežojumi, piemēram, dabas parka zonās vai ainavu aizsardzības zonās, netiktu izmantots līgumiskās pieejas potenciāls.	Iekšpus un ārpus ĪADT un ML nepieciešama atšķirīga pieeja mērķteritoriju atlasē, jo atšķiras vispārīgās prasības zemes apsaimniekošanā un līdz ar to arī līgumā iekļaujamo apsaimniekošanas pasākumu kopums. Turklāt iekš ĪADT jāizstrādā risinājums, kā tiek kombinēts KLP finansējums un līgumiskās pieejas finansējums.	Dabas aizsardzības plāni var saturēt diezgan specifiskus apsaimniekošanas pasākumus un līdz ar to līgumiskās pieejas īstenošana prasītu individuālus saturiskus un administratīvus pielāgojumus konkrētās prioritātes īstenošanai.

⁶⁷ Voluntary forest protection popular among forest owners – record numbers of environmental aid agreements and nature management measures under METSO Programme. <https://metsonpolku.fi/en/-/voluntary-forest-protection-popular-among-forest-owners-record-numbers-of-environmental-aid-agreements-and-nature-management-measures-under-metso-programme>

⁶⁸ Baranovskis, Ģ., Nikodemus, O., Elferts, D., Brūmelis, G., Līviņa, A., Mežgaile, A. 2025. Biodiversity conservation in private forests: Preferences of Latvian forest owners in the context of involuntary conservation. Forest Policy and Economics 170, 103369. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103369>

⁶⁹ Voluntary forest protection popular among forest owners – record numbers of environmental aid agreements and nature management measures under METSO Programme. <https://metsonpolku.fi/en/-/voluntary-forest-protection-popular-among-forest-owners-record-numbers-of-environmental-aid-agreements-and-nature-management-measures-under-metso-programme>

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Vai līgumisko pieeju balstīt darbības vai uz rezultātu orientētos nosacījumos?		
Tikai darbības nosacījumos ⁷⁰	Rezultāt-orientētos nosacījumos ⁷¹	Kombinētos nosacījumos ⁷²
Vieglāka programmas administrēšana, jo jāpārlicinās tikai par aizsardzības režīma ievērošanu vai apsaimniekošanas pasākumu īstenošanu.	Augsta izmaksu-ieguvumu efektivitāte, ņemot vērā, ka samaksa tiek veikta tikai par sasniegto rezultātu	Iespēja katrai biotopu vai sugu grupai pielāgot mainīgās daļas indikatorus. Piemēram, piešķirot papildus summu par struktūras elementu palielināšanos vai aizsargājama sugu klātbūtni.
Risks nerasniegt mērķus, kuru dēļ programma radīta, ja netiek sekots līdzī sasniegtajiem biodaudzveidības indikatoriem. Saimnieks nav motivēts sasniegt rezultātu, bet gan tikai izpildīt apsaimniekošanas nosacījumus.	Nepieciešama lielāka monitoringa un administrēšanas kapacitāte, ņemot vērā, ka precīzi jāvar novērtēt sasniegtais rezultāts. Joprojām tikai tiek pētīti dažādi indikatori, kurus varētu izmantot, lai efektīvi novērtētu sasniegtos rezultātus dabas daudzveidības jomā.	Nepieciešama salīdzinoši liela monitoringa un administrēšanas kapacitāte, ņemot vērā, ka precīzi jāvar novērtēt sasniegtais rezultāts.

Normatīvā regulējuma un atbalsta mehānismu pārskatīšana ĪADT

Atbilstoši MK 2010. gada 16. marta noteikumiem Nr. 264 "Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi"⁷³ ĪADT tiek noteikti dažādas stingrības saimnieciskās darbības ierobežojumi, tai skaitā mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, atkarībā no ĪADT kategorijas. Saimnieciskās darbības ierobežojumus var noteikt arī apstiprinot konkrētu ĪADT individuālos aizsardzības un izmantošanas noteikumus, kas paredz ĪADT daļījumu funkcionālajās zonās.

53% no Natura 2000 teritorijās ietilpstošajām meža zemēm, kas pieder privātpersonām, nav noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, kas atšķirtos no vispārējām prasībām meža apsaimniekošanā. No meža zemēm, kurās noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi (aprobežotās platības), visvairāk mežu atrodas dabas liegumos (25%; 18 897 ha), dabas parkos (25%; 18 610 ha) un nacionālajos parkos (22%; 16 119 ha).⁷⁴ ĪADT saimnieciskās darbības ierobežojumus paredz valsts, tie nav brīvprātīgi. Pirms ierobežojumu stāšanās spēkā notiek konsultāciju process ar iedzīvotājiem, kur iespēju robežās tiek ņemtas vērā iedzīvotāju intereses

LIFE IP LatViaNature līdz 2026.gadam tiek veikta Natura 2000 tīkla analīze, tostarp aplūkoti saimnieciskās darbības ierobežojumi dažādu zonu un kategoriju aizsargājamās teritorijās un to sasaiste ar Natura 2000 teritoriju vietas līmeņa aizsardzības mērķiem sugām un biotopiem⁷⁵.

⁷⁰ Teritorijā tiek noteikti saimnieciskās darbības ierobežojumi un kontrolēta to izpilde, bet finansējums nav sasaistīts ar bioloģiskās daudzveidības palielināšanos.

⁷¹ Finansiālais atbalsts tieši sasaistīts ar sasniegto rezultātu. Jo augstāks rezultāts, jo augstāks maksājums.

⁷² Daļēji samaksa tiek veikta par aizsardzības režīma ievērošanu un papildus (mainīgā daļa) tiek sasaistīta ar sasniegto rezultātu.

⁷³ "Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi" <https://likumi.lv/ta/id/207283-ipasi-aizsargajamo-dabas-teritoriju-visparejie-aizsardzibas-un-izmantosanas-noteikumi>

⁷⁴ https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2024/12/LBTU_C41_Mezikompensācijas_2024.pdf

⁷⁵ <https://latvianature.daba.gov.lv/biotopu-un-sugu-aizsardzibas-merki/>

Kompensāciju sistēmas pilnveidei, atsevišķās zonās jāpārskata saimnieciskās darbības ierobežojumi, ņemot vērā teritorijas aizsardzības mērķus (esošais regulējums neļauj sasniegt izvirzīto mērķi). Atbilstoši mērķim jānosaka pamatoti aizsardzības un/vai apsaimniekošanas pasākumi, izstrādājot dabas aizsardzības/ĪADT pārvaldības plānus (vairāk: LatViaNature C.2 aktivitāte⁷⁶). Ierobežojumi jānosaka pēc iespējas standartizēti (piemēram, ierobežojumu kataloga veidā), lai varētu ērti aprēķināt un administrēt atbalsta izmaksu. Tad izstrādājami motivējoši un kompensācijas mehānismi, kas atbalsta šo pasākumu īstenošanu.

Ņemot vērā, ka Natura 2000 tīkls tiek pilnveidots, t.sk. dibinot jaunas teritorijas, vēlams uzsākt pilotprojektu dabai tuvākas mežsaimniecības pieejas testēšanai jaunveidojamajās ĪADT (īpaši valsts zemēs), atbilstoši ES Biodaudzveidības stratēģijai 2030. gadam, kas ietver uzdevumu attīstīt biodaudzveidībai labvēlīgu praksi, piemēram, dabai tuvāku mežsaimniecību (“closer-to-nature forest management”). Eiropas Komisija izdevusi vadlīnijas par dabai tuvāku mežsaimniecību⁷⁷, kur tas nav pretrunā ar teritorijas vietas līmeņa aizsardzības mērķiem, biotopu kvalitātes saglabāšanu.

Alternatīvie virzieni atbalsta mehānismu pārskatīšanā ĪADT

Alternatīva Nr.1	Alternatīva Nr.2	Alternatīva Nr.3
Vai un kā pārskatāms normatīvais regulējums un atbalsta mehānismi ĪADT?		
Tiek precizēts ierobežojumu saturs, bet kompensāciju pieeja paliek nemainīga (zonējumu un NA pārskatīšana)	Tiek precizēts ierobežojumu saturs un pilnveidota arī kompensāciju pieeja (piemēram, ieviests maksājums par dabai draudzīgu mežsaimniecību)	Tiek saglabāta esošā pieeja

Papildu analīze tiks veikta un nodaļa papildināta, noslēdzoties LIFE IP LatViaNature A.3 aktivitātei.

“Drošās ostas” (safe harbor) pieejas integrēšana Latvijas dabas aizsardzības sistēmā

“Drošās ostas” (*safe harbor*) mehānisma mērķis ir veicināt zemes īpašnieku brīvprātīgu iesaisti bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā, sniedzot garantijas, ka brīvprātīgi uzsāktā sugu un biotopu aizsardzība un apsaimniekošana neizraisīs papildu ierobežojumus nākotnē⁷⁸. Tas veicina uzticēšanos starp valsts institūcijām un privāto sektoru, kā arī sniedz stabilu pamatu ilgtermiņa sadarbībai dabas vērtību aizsardzībā.

Lai “drošās ostas” pieeja kļūtu par dabas aizsardzības sistēmas sastāvdaļu, nepieciešams veidot tiesisko ietvaru, kas definē pieejas darbības principus un deleģē valsts institūcijas uz līguma

⁷⁶ <https://latvianature.daba.gov.lv/aktivitates/>

⁷⁷ Guidelines on closer-to-nature forest management. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d1a6e8f-8cda-11ee-8aa6-01aa75ed71a1>

⁷⁸ Safe Harbor Agreements. <https://www.fws.gov/service/safe-harbor-agreements>

pamata atkāpties no klasiskā dabas aizsardzības normatīvā regulējuma, ja ar zemes īpašnieku tiek noslēgts līgums par "drošās ostas" mehānisma ieviešanu.

Ņemot vērā, ka minētais mehānisms vēsturiski attīstījies ASV⁷⁹, kurā ir atšķirīga tiesību sistēma, nepieciešams šo pieeju pielāgot Latvijas apstākļiem, veidojot pilotprojektu šī mehānisma darbības priekšrocību un trūkumu izvērtēšanai sākotnēji lokālā mērogā.

Citi atbalsta mehānismi

Life IP LatViaNature projektā tiek testēti arī citi atbalsta instrumenti, kas vērsti uz dabas daudzveidības veicināšanu privātajās zemēs.

Projektā izveidots **ilgtspējīgas meža apsaimniekošanas demonstrējumu teritoriju**⁸⁰ kopums, kuru veido 5 meža saimniecības. Šīs demonstrējumu teritorijas kalpo kā izglītības, pieredzes apmaiņas un komunikācijas platforma meža īpašniekiem ar mērķi veicināt atbildīgas mežsaimniecības attīstību, līdzsvarojot dabas daudzveidības saglabāšanu, sociālās vajadzības un saimnieciskās intereses. Demonstrējumu teritorijas izveidotas gan īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, gan ārpus, dažāda lieluma īpašumos, tādējādi nodrošinot dažādu meža īpašnieku, meža darbu veicēju un citu saistīto auditoriju informācijas apmaiņas un zināšanu pilnveidošanas iespējas. Demonstrējumu teritorijās objektus mežā izveido projekta eksperti sadarbībā ar meža īpašnieku vai apsaimniekotāju. Teritorijās notiekošo apmācību teorētiskās nodarbības nodrošina projekta eksperti vai projekta partneru pieaicināti meža apsaimniekošanas vai bioloģiskas daudzveidības speciālisti, savukārt mežā praktiskās nodarbībās savu saimniekošanas praksi izklāsta demonstrējumu teritorijas īpašnieks vai īpašuma apsaimniekotājs.⁸¹

Projektā izveidota **mazo grantu shēma invazīvo sugu ierobežošanai**.⁸² Atbalsta shēma īstenoja konkursa formātā. Konkursa mērķis bija finansiāli, izglītojoši un informatīvi atbalstīt Konkursā pieteiktos projektus, kuros izmēģina jaunas, inovatīvas, efektīvas, atkārtojamas, dabai draudzīgas, un izmaksu lietderīgas invazīvo sugu pārvaldības metodes. Apstiprinātie projekti bija vērsti uz Spānijas kailgliemeža un Kanādas zeltslotiņas ierobežošanu.⁸³ Projekta ietvaros arī tika organizēts ideju maratons "Ķeram svešos Latvijas dabā!", lai rastu jaunas, neierastas, efektīvas, atkārtojamas, dabai draudzīgas un izmaksās lietderīgas invazīvo sugu ierobežošanas metodes.⁸⁴

Ar mērķi veicināt uzņēmējdarbības iniciatīvas ilgtspējīgai dabisko zālāju apsaimniekošanai projekta ietvaros Latvijas Dabas fonds attīsta **zīmolu "Dabisko pļavu produkts"** Zīmola mērķis ir panākt, lai dabiskās pļavas būtu sabalansētas un ilgtspējīgas saimniekošanas sastāvdaļa: atbalstīt

⁷⁹ Smith, J., Brust, K., Skelton, J., Walters, J.R. 2018. How effective is the Safe Harbor program for the conservation of Red-cockaded Woodpeckers? Ornithological Applications 120(1). <https://doi.org/10.1650/CONDOR>

⁸⁰ Ilgtspējīgas meža apsaimniekošanas demonstrēšana privātajās zemēs. <https://latvianature.daba.gov.lv/aktivitates/e-3-1-ilgtspējigas-meza-apsaimniekosanas-demonstresana-privatas-zemes/>

⁸¹ Ilgtspējīga meža apsaimniekošana. <https://latvianature.daba.gov.lv/ilgtspējiga-meza-apsaimniekosana/>

⁸² Mazo grantu programma zemju īpašniekiem un apsaimniekotājiem. <https://latvianature.daba.gov.lv/aktivitates/c-6-1-mazo-grantu-programma-zemju-ipasniekiem-un-apsaimniekotajiem/>

⁸³ Mazo grantu shēma invazīvo sugu ierobežošanai. https://latvianature.daba.gov.lv/wp-content/uploads/2022/09/C-6-1_mazo-grantu-konkurss_noslegtigumi_1-posms.pdf

⁸⁴ Piedalies ideju maratonā "Ķeram svešo Latvijas dabā"! <https://latvianature.daba.gov.lv/ideju-maratons-keram-svesos-latvijas-daba/>

saimniekošanu, kas veicina dabas saglabāšanos laukos; veicināt apsaimniekošanas sasaisti ar biznesu - dažādu pļavas produktu ražošanu; izglītēt sabiedrību par dabisko pļavu produktu lomu pļavu atjaunošanā; veicināt pļavas produktu pirkšanu.⁸⁵ Apliecinājumu par tiesībām lietot zīmi "Dabisko pļavu produkts" saņēmuši 36 produktu ražotāji un pakalpojumu sniedzēji.⁸⁶

Iepriekš norādīto atbalsta instrumentu īstenošanas pieredze projekta noslēgumā ļaus izdarīt secinājumus par to īstenošanas efektivitāti, raugoties no dabas daudzveidības, sociāli-ekonomiskās un administratīvās perspektīvas un izvērtēt to potenciālo piensumu Latvijas dabas aizsardzības sistēmai nākotnē.

⁸⁵ Par zīmolu "Dabisko pļavu produkts". <https://dabiskoplavuprodukts.lv/par-zimolu>

⁸⁶ Ražotāji. <https://dabiskoplavuprodukts.lv/razotaji>